

AŞIRI MEVLÂNÂ SEVGİSİNİN EN ESKİ KAYNAĞI OLAN AHMED EFLÂKÎ’NİN MENAKİB-ÜL ÂRİFİN ESERİNİN AKIL VE BİLİM IŞIĞINDA GÖZDEN GEÇİRİLMESİ

YÖNDEMLİ, Fuat
TÜRKİYE/ ТУРЦИЯ

ÖZET

Unesco’nun 2007 yılını “Mevlânâ’yı Anma Yılı” kabul etmesi dolayısıyla yapılan bu çalışmanın konusu aşırı Mevlânâ sevgisi olup, bunun tarihteki ilk kaynağı da Eflâkî ve onun ünlü eseri “Âriflerin Menkıbeleri”dir.

Mevlânâ eserlerinde Farsça kullandığı hâlde, onun hakkındaki araştırmaların % 90’dan fazlasının Türkiye’de yapıldığı, buna karşılık Fars/İran edebiyatında bu konudaki çalışmaların % 10’u bile bulmadığı tespit edilmiştir.

Çağımız Türk ve Batı edebiyatıyla Fars edebiyatının Mevlânâ’ya bakış açılarından örnekler verildikten sonra Eflâkî’nin bu ünlü eseri baştan sona gözden geçirilmiştir.

Bu çalışma sonunda, Mevlânâ ve çevresinin mistisizm anlayışının mistifiye edilmesinde kardinal pay ve rolün, bu konuda perestîşkârâne bir üslûbla menkıbeler hikâye eden Eflâkî’ye ait olduğu gerçeğiyle karşılaşılmıştır.

Nicholson’un “İslam Sufileri” kitabından iktibas edilen iki cümle, menkıbeleri okurken, zihinlerde beliren soru işaretlerine ışık tutucu değer taşımaktadır:

– (Müslümanlar) mûtaad ahlâk ölçülerini, ulu kişilere tatbikten kaçınırlar. (Nicholson: *İslâm Sûfîleri (The Mystics of İslam)*. (Terc. Mehmet Dağ ve ark.) Kültür Bakanlığı Yay. No: 262, s. 110-111)Ve:

– Tabiat kanunu fikrinden yoksun bir Müslüman için, kendi tabiriyle, bütün bu hârikulâde olaylar, aynı derecede inandırıcı görünmektedir. (Nicholson: *Age.*, s. 119)

Türkiye içi ve dışında şimdiye kadar bu eserin, bu bildirideki kadar derin ve geniş olarak ele alınmadığını, dolayısıyla kritize edilmediğini vurgulamak gerekir.

Menakıb-ul Ârifin'den 126 menkıbe bu çalışmada örnek olarak ele alınarak, Atatürk ilkelerinin özü olan akıl ve bilim açısından kritik analizleri yapılmış, sonuç olarak Mevlânâ ve Mevlevîliğin bu denli bilim, akıl ve mantık sınırlarını zorlayacak aşırı yüceltmelere ihtiyacının bulunmadığı belirtilmiş; bu eserin yeni, kritikli baskıları (edition critique) nın yapılmasının önem ve gereği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eflaki, Menakıb-ül Ârifin, Mevlana.

ABSTRACT

Reviews of Manakib Al Arifin, the Book of Eflaki, the Oldest Source of the Extreme Love of Mawlana, Under the Light of the Mind and Science

The subject of this study is extreme love of Mawlana, because of UNESCO accepting the year 2007 as the commemoration year of Mawlana and the first source of in the history is Eflaki's famous work.

Although all of Mawlana's studies (works) are in Persian language more than 90% of the research done about him has been done in Turkey. In Iranian literature it is less than 10 %.

At the end of our study, it has been met with the reality that the cardinal share and rol in mystifying the mystic comprehension of Mawlana and his environmen belongs to Eflaki.

It should be stressed that this famous work of art of Eflaki has not been handled and discussed in details and widespread either inside or outside of Turkey as much as in this memorandum.

In this presentation (memorandum) 126 legends (manakıb) has been taken as exemple and this critical analysis has been made in terms of mind and science.

As a result, the importance and need of this work of the new and edition critique, has been dwelled.

Key Words: Eflaki, Manakib Al Arifin, Mawlana.

Giriş

Bu tebliğde, Ahmed Eflâkî'nin Menakıb-ül Ârifin (Âriflerin Menkıbeleri) adlı eseri, Atatürk ilkelerinin özü olan bilim, akıl, mantık, ayrıca tıp ve İslam dini açısından gözden geçirilmiştir. Onun yedi asırlık temel, kaynak kitabı hakkında tarafımızdan bu tebliğ vesilesiyle yapılan kritik ayarında, gerek Türkiye'de, gerekse yurt dışında ikinci bir çalışmanın şimdiye kadar yapılmamış olduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür.

Bu eserin İslam dini ve Atatürk ilkelerinin özü olan bilim, akıl ve mantık açısından gözden geçirilmesi halinde; bunlara tenakuz gösteren, üstelik *blaspheme* ve *heresiarque* nümunesi denebilecek pek çok mısra, beyit ve menkıbelerle karşılaşmak, insanı son derece hayrete düşürmektedir!

Bu durumun şimdiye kadar bu tebliğde işlendiği çapta ele alınmamış olması, Türk toplumunun ve bilhassa bu uğurda kongreler, sempozyumlar düzenleyenlerin, bu kitapları gerçekten okuyup okumadığını, okudularsa neden rahatsız olmadığını sorgulamak gerektiğini akla getirmektedir. Kongre ve sempozyumlar dışında, piyasada mevcut Mevlâna ve Mevlevîlikle ilgili kitapların çok büyük kısmında da Ahmet Eflâkî'nin “Âriflerin Menkıbeleri” isimli hagiografik eserinden, üzerinde hiç düşünülmeden yapılan menkıbe iktibaslarına rastlanmaktadır.

Mevlânâ ve çevresi hakkında en güvenilir kaynak olarak kabul edilen Sultan Veled'in İptida-nâme'sinde Mevlânâ'nın kerametlerinden bahsedilmez. Buna karşılık Feridun b. Sipehsâlar'ın eserinde onun kerametleri anlatılmıştır.

Eflâkî de eserinde bunları mübalağalandırarak, gayet perestişkârâne bir üslûp kullanarak ve kendisi hakkında *hyperdulie*, öbür tarafta menkıbesini anlattığı kimseler hakkında ise *magistere* sergileyerek anlatmıştır.

Bundan dolayıdır ki, Mevlânâ ve çevresinin mistisizm anlayışının restore ve mistifiye edilmesinde Eflâkî'nin kardinal hisse ve rol sahibi olduğu, her dikkatli araştırmacı için, inkâr edilemez bir gerçektir.

Bu konu hakkında daha derinlemesine bilgi sahibi olmak için evvelâ kaynakları dikkatle gözden geçirmek (*ad fontes*), mistisizmlerde parabol ve abata dısmenların rolünü araştırmak, daha sonra da Büchner, Haeckel ve Nordau'yu tedkik etmek, her araştırmacının yapması gereken zihin temrinleridir...

Clement Huart, Eflâkî'nin bu kaynak eseri için “Altın Standard”ı telmih eder tarzda, “fevkalâde önemli ve değerli” anlamına gelen “Altın Kitap” benzetmesini yapar.

Cl. Huart bu eseri, ilim âleminde “Dönen Dervişlerin Velileri” mânasına gelen “*Les Saints des Derviches Tourneurs*” adıyla ve iki cilt halinde tercüme etmiştir. Bu tercümesinin ilk cildini 1918, ikincisini ise 1922 yılında yayımlamıştır.

Bu eser gözden geçirildiğinde, başta müellifin önsözü olmak üzere bazı parçaların konuyla ilgili olmadıkları, bazılarının da müstehcen sayıldıkları için mütercim tarafından Fransızcaya çevrilmediği görülmektedir.

Cl. Huart'ın “**Mevlevîliğin altın kitabı**” dediği; Mevlânâ ve çevresi, Melevîlik hakkında bütün kitap, makale ve tebliğlere kaynak teşkil eden, tabir caizse “**doğruluğu resmî olarak tasdik edilmiş (onaylanmış) kaynak kitap**” veya “**Resmî yayın organı**” olarak nitelendirmenin hiç de yanlış olmayacağı bu eser Türkçeye *Prof. Tahsin Yazıcı*, tarafından çevrilmiştir.

Bir kısmı *N. L. (Non Liqueur)*, bazıları *elliptique* (müphem ve açıkça anlaşılmaz) bazıları ise alenen *blasphemum* (küfür) olan ve el'an *Quelle* (en eski ve temel kaynak) rolünü oynamaya devam eden, “*Legende doree*” veya “*Fleurs des Saints*” tarzındaki bu menkıbelere karşı şimdiye kadar hiçbir itiraz sesinin yükseltilmemiş olması, acaba her yıl ihtifaller düzenleyen zevatın bu menkıbeler üzerinde hiç düşünmediğinin mi bir işaretidir; yoksa böyle düpedüz *blasphematoire* menakıb acaba sadece “*lapsus calami*” (kalem sürçmesi) olarak mı değerlendirilmiştir?

Fars edebiyatı tarafsız bir gözle incelendiğinde, Fars edebiyatı tarihçilerinin genel olarak tasavvufa sıcak bakmadıkları görülür. *İsrafil Babacan*'a göre bunun başlıca sebepleri şunlardır:

1/Özellikle *Şah Tahmasb*'la birlikte, *Safevî*lerden sonra İran'da, tasavvuf hakkında oluşan olumsuz düşünceler,

2/İranlıların tasavvuf yerine kullandıkları irfan kavramının bizdeki tasavvufu tam olarak karşılamaması ve yaşayış tarzından ziyade bir düşünce faaliyetine işaret etmesi,

3/Pehlevî dönemiyle birlikte İran'da hızla yükselen Fars milliyetçiliği ve Âryâcılık.

Ripka, Safevî döneminde büyük mutasavvıf şairlerin yetişmemesini *Minoverski*'ye dayanarak şöyle anlatır: “*Farsi-i Derî*’nin asıl temellerinden biri olan irfan, genellikle karamsarlığa ve ümitsizliğe bir tepki olarak oluşmuştur. Safevîler döneminde İranlılar, öncelikle birliğe önem vererek hükûmet işlerine ve ilmî meselelere yöneldiler. Tasavvuf tekkeleri Safevî siyasetiyle ezilmeye başladı.

Bunu neticesinde tasavvuf düşüncesi, şiir ve edebiyatta da kendine yer bulamadı. Meselâ Mevlana'nın *Mesnevî*'sini evde bulundurmamak büyük bir tehlike olmaya başladı. Buna ilaveten *Şah I. Tahmasb* Melevîleri İran'dan çıkardı.” (*Ripka, Jan: Tarih-i Edebiyat-ı İran, Farsça'ya Tercüme: Îsâ Şebâbî, Tahrân, 1381/2002, s. 414*)

Safa'ya göre Safevî hareketi başlangıçta, bir sufi tarafından başlatıldıysa da tasavvuf için uygun olmayan bir sürece dönüşmüştür. Bu

dönemin sonuna yaklaşıldıkça uygunsuzluk da o kadar artmıştır... Bu dönemin tasavvuf için uygunsuz olması iki nedene bağlanabilir:

1/Safevî sufilere diğer sufilere galebesi ve zahir alimlerinin etkisinin artması.

2/Kızılbaşlar ve sufilere arasındaki iktidar mücadelesinin yönetimin tasavvufa bakış açısını değiştirmesi. (*Safâ: Age., C. V, s. 201-202*)

Schimmel de 17. asırda İran'da tasavvuf aleyhine kuvvetli bir cereyan oluştuğunu belirterek, bu nedenle İran'da Mesnevî'nin fazla tetkiki yapılamadığını söyler. Halbuki Hint ve Pakistan'da Mevlânâ'nın tesirleri daha âşikârdır. 1963 yılına kadar İran'da Mevlânâ'nın tesirleriyle ilgili eserleri sayan *Schimmel* 5-6 eser adı yazmakla iktifa eder. (*Schimmel, Annemarie: Mevlânâ Celaleddin Rumî'nin Şark ve Garbta Tesirleri, Ankara, 1963, s. 14*)

Bugün itibarıyla İran'da Mevlânâ ve eserleri hakkında yapılan akademik çalışmalar yine yirmi-otuzu geçmez. Oysa ülkemizde 2005 Haziran itibarıyla hazırlanan bir Mevlânâ bibliyografyasında, 3 lisans ve seminer, 42 yüksek lisans, 20 doktora, 272 kitap ve 581 bildiri ve makale olmak üzere 918 akademik çalışmadan bahsedilir. (*Tekin, Mustafa: Mevlânâ Bibliyografyası, Tasavvuf Dergisi Mevlânâ Özel Sayısı, Sayı 14, Ankara, 2005, s. 735-774*)

İranlıların tasavvuf yerine kullandıkları *irfan* mefhumu da bizim tasavvuftan anladığımız mânâdan daha geniştir. Bu mefhum, tarikat gibi sistemli ve sınırlı bir yaşayıştan ziyade düşünme ve anlamayı vazeden bir faaliyeti ifade eder.

İran'da irfandan maksat *marifettir*. Ancak buna tahsil ve ilimle değil, seziş ve anlayışla ulaşılır.

İran'da irfanî istilahlara üzerine yazılan en mühim lugatte, *irfan* şöyle tarif edilir: Istilahî olarak, *Hak taliplerinin taleplerine ulaşmak ve Hakk'ı tanımak için seçtikleri yol ve tarza* denir.

Hakk'ı tanımanın iki yolla mümkün olduğu söylenmiştir: Birincisi eserden müessire istidlâl, ikincisi fiilden sıfata, sıfattan zâta yöneliş. Bu ikincisi enbiyalara, evliyalara ve âriflere mahsustur. Bu şuhûdî marifet, mutlak meczuplardan başkasına ayân olmaz...

İrfan iki kısımdır: İrfan-ı amelî yani seyr ü sülûk ile vüsûl u fenâ ve irfân-ı nazarî yani kaidelerin ve tarzların keşfi, şuhûd. (*Seccadî, Seyyid Cafer: Ferheng-i Istilahat ve Tabirât-ı İrfânî, Tahran, 1375/1996, s. 577*)

İşte İran’da aklî bir faaliyet olarak algılanan irfan, kaidelerin ve tarzların keşfi, *şuhud* olarak ele alınır.

Safevî döneminin iki önemli lügatinden biri olan *Anandrec*’te irfan, tanımak ve marifet-i Hakk Teala olarak açıklanırken (*Muhammed Padişah: Anandrec Ferheng-i Camî-i Farsî, Tahran, 1365/1984, C. IV, s. 2912*), *Burhan-ı Katî*’da bu kavrama yer bile verilmez. (*Muhammed Hüseyin Bin Halef-i Tebrizî: Burhan-ı Katî, yayına hazırlayan: Muhammed Muin, Tahran, 1357/1978*)

Fars edebiyat tarihleri dışında, İran’da son zamanlarda yazılan üslup-bilim kitaplarının bile, Mevlânâ’nın, tasavvufî kişiliğinden bahsetmedikleri görülmektedir. Bundan hareketle; **İranlıların zımnen, Mevlânâ’yı bir mutasavvıf olarak görmedikleri veya kabul etmedikleri sonucunu çıkarmak mümkündür.** Meselâ:

Riyâhî’ye göre Eflâkî, Menakıb-ül Ârifin’de, Mevlânâ’nın herhangi bir müridi gibi, onun makamını yükseltmek için eserini, **temelsiz hikâyelerle doldurmuştur.** (*Riyâhî, Muhammed Emin: Zebân ve Edeb-i Farsî Der Kalemrev-i Osmanî, Tahran, 1369/1990, s. 91*)

Nitekim rasgele seçilen şu iki menkıbe, *Riyâhî*’ye hak vermektedir:

(Hamza adında bir neyzen hastalanıp öldü, gömme hazırlıkları yapılırken) Mevlânâ hemen kalkıp neyzenin evine gitti, kapıdan içeri girince “Aziz dost Hamza, kalk.” dedi. Hamza “Buyur!” diyerek kalktı ve ney çalmağa başladı. Üç gün, üç gece büyük bir semâ yaptılar. O gün, yüze yakın Rum’lu kâfir Müslüman oldu. Mevlânâ mübarek ayağını evden dışarı atar atmaz neyzen öldü. (*Eflâkî: Age, Hürriyet yay., C. I, s. 263, no. 143*)

Yine müritlerden bir derviş öldü. Ölüm haberi Mevlânâ hazretlerine ulaşınca “Niçin daha erken haber vermediniz. Onun ölmesini önlerdim. ‘İş bitti, bütün işler Tanrı’ya döner’ (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 264, no. 144*)

Riyâhî, Mevlânâ’nın eserlerini Fars şiir, edebiyat, kültür ve düşüncesinin şaheserleri arasında sayar. Farslıların günümüzde Mevlânâ’ya niçin değer verdiğini ise şöyle açıklar:

“...Ancak burada şu nüktayı zikretmek gerekir ki bugün Mevlânâ’ya biçtiğimiz değer ve yücelik, eserleri dolayısıyladır. Ancak takipçileri olan Mevlevî cemaati ona **olağanüstü** bir kişilik biçmişlerdir. **Bu şahsiyetin ölümünden sonra Eflâkî gibi onun tutkunu olan saf**

düşünceli insanlar tarafından hayatı hayal ve efsanelerle örülerek oluşturulmuştur.” (*Riyâhî: Age., s. 94*)

Mesnevî'nin ve Mevlevîliğin Fars dilinin yayılmasındaki etkisi, Riyâhî'ye göre hiç şüphesiz, reddedilemeyecek bir gerçektir.

Riyâhî'ye göre Mevlânâ ve ailesinin kendi dönemlerinde, özellikle Selçuklu sultanlarından gördükleri takdir ve sevgi konusuna da şüpheyle yaklaşmak gerekir.

Çünkü Mevlânâ'nın hayatta olduğu yıllarda yazılan manzum ve mensur eserlerde, ondan bahis bile edilmediği, tarihî bir gerçektir!

Mevlânâ'nın hayatının son dönemlerindeki irfanî irşâdları ve şöhreti ise ancak ölümünden sonra kaleme alınmıştır. (Riyâhî: Age., s. 95

*Riyâhî'ye göre, bu tarikatın tarihte bir tek misyonu vardır ve öyle de olmak zorundadır: **Farsça ve Fars kültürünü yaymak.***

Mevlânâ ve çevresinin, daha sonra da muakkiplerinin mistisizm anlayışının mistifiye edilmesinde en büyük pay ve rol, bu konuda perestîşkârâne ve yerine göre *non liquet* ve *elliptique*, yerine göre *hiperbolique* bir üslûbla, menkıbeler hikâye eden Eflâkî'ye aittir.

Eflâkî'nin nakline göre Mevlânâ'nın zuhurundan ölümüne kadar on sekiz bin kâfir, imana gelerek Müslüman ve mürid olmuştur. (*Ahmed Eflâkî, Age., Hürriyet yay. C. II, s. 30-31*)

Buna mukabil, Konya'da (...) XII. Yüzyıl boyunca (...) Rum nüfus varlığını sürdürmüş, fakat pek artış olmamıştır. Alâeddin Tepesi'nin toplam alanı içinde Rumlar'ın oturduğu alanın 6-7 hektar civarında olduğu bilinmektedir.

Bu kadar alanda sık sayılabilecek nüfus ancak 1.500 kadardır.

Bu devirde Konya'nın toplam nüfusu ise, en iyimser bir tahminle 3-4.000 kadardır. (Muammer Gül ve ark.: Selçuklu'dan Günümüze Konya'nın Sosyo-Politik Yapısı, s. 239, 352-353 ve 425)

Nerede on sekiz bin gayri Müslim nüfusu?

O devirde Konya'nın toplam nüfusu üç-dört bini geçmezken; bu durumda ya Eflâkî'nin sayı saymayı bilmediği, yahut aşırı mübalağalacı, hiperbolik bir üslûb sahibi olduğu söylenemez mi?

Bu eserdeki akıl, bilim ve mantık sınırlarını aşan hiperbol ve sürelevasyonların acemvârî bir ironi, bir derizyon olabileceği ihtimali bile gözden ırak tutulmamalıdır...

Tülay Uğuzman'a göre "Âriflerin Menkıbeleri" adlı eserde adı çok sık geçen kişiler, genellikle az yiyen, az uyuyan, az ama öz konuşan kimseler olarak tanıtılmakta, bunlar ulu kimseler olarak adlandırılmakta ve Mevlevîliğin ilkelerini içlerine sindirmiş, bu ilkelerle özdeşleşmiş bireyler olarak tanımlanmaktadır.

Mevlânâ ve çevresindekilerin hayatlarını anlatırken, **belki zaman zaman biraz abartıya kaçtığını düşündürebilen** ancak yine de dönemin yaşam biçimi, sosyal ilişkileri ve bu ilişkilere yön ve biçim veren töreler hakkında gerçekten önemli bilgiler veren Âriflerin Menkıbeleri adlı eser, günümüzde tekrar tekrar okunması gereken kitaplar arasında yer aldığı gibi, bu alanlarda çalışanların başvurabilecekleri önemli bir kaynaktır" (Tülay Uğuzman: Ahmet Eflâkî'nin "Âriflerin Menkıbeleri" Adlı Eserinde Türk Töresi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri, 25- 28 Mayıs 2006, Çanakkale, s.71- 81)

Yukarıdaki cümlede zikredilen ve nazik, ihtiyatlı bir üslûbla "belki zaman zaman biraz abartıya kaçtığını düşündürebilen" menkıbelerden birkaçı örnek olması için aşağıya alınmış ve "biraz abartı"nın daha ötesinin ne olabileceği sorusunun cevabı da düşünenlere bırakılmıştır...

Zira bu eserde, **parça parça olan ayak kemiklerinin bir el sıvazlama (mesh) ile derhal kaynaması, ölülerin dirilmesi, meleklerle Miraç'a çıkılması, demirin altına dönmesi, toprağın altına dönmesi, kamburun sırtının sıvazlanarak düzeltilmesi, ilkmektep çağında otuz-kırk gün hiç yiyip içmeden yaşama vs.** gibi menkıbeler bulunmaktadır. Meselâ:

(...) Mevlânâ, mübarek eliyle örsü alıp onun (Bedreddin'in) eline verir. Bedreddin bakar ki, bu demir örs, parlak güzel bir altın olmuş.(...) (Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 236, no. 103)

(Hamza adında bir neyzen hastalanıp öldü, gömme hazırlıkları yapılırken) Mevlânâ hemen kalkıp neyzenin evine gitti, kapıdan içeri girince "Aziz dost Hamza, kalk" dedi. Hamza "Buyur!" diyerek kalktı ve ney çalmağa başladı. Üç gün, üç gece büyük bir semâ yaptılar. O gün, yüze yakın Rum'lu kâfir Müslüman oldu. Mevlânâ mübarek ayağını evden dışarı atar atmaz neyzen öldü. (Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 263, no. 143)

Yine müritlerden bir derviş öldü. Ölüm haberi Mevlânâ hazretlerine ulaşınca "Niçin daha erken haber vermediniz. Onun ölmesini önlerdim. 'İş bitti, bütün işler Tanrı'ya döner' (Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 264, no. 144)

(...) Mevlânâ hazretlerinin çok tatlı sesli bir gûyendesi vardı. Fakat kamburdu. (...) Mevlânâ, kambura “Niçin doğru durmuyorsun, neyin var?” diye buyurdu. Kambur, kamburunu gösterdi. Mevlânâ hemen mübarek elini onun kamburuna sürdü, derhal kamburu düzeldi. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 264, no. 145*)

Bir gün Mevlânâ Şemseddin-i Tebrizî şöyle buyurdu: Ben , ilk mektepte idim. Daha ergenlik çağına gelmemiştim. Otuz kırk gün geçtiği halde, canımın, Muhammed’in siyretine olan aşkımdan ötürü hiç yemek arzu etmediği olurdu. (...) (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 76, no. 1*)

Çelebi hazretleri Amasya Madeni’nden çıkıp Kastamonu’ya gidiyorlardı. Yolda: “Biz, bu gün haramilerle (eşkıya) karşılaşacağız, hazır olunuz” dedi. Bir saat sonra Osmancuk kalesinin yakınlarında Ayıntap haramileri ile karşılaştık. Bunlar bir kıyamettir kopardılar. Her taraftan Çelebi’nin üzerine ok yağdırdılar, bunlardan biri mübarek baldırına isabet etti. Derler ki o gün Çelebi, gömleğinin üzerine yamalı bir hırka (Tigle-i ârifî) giymişti. Ona isabet eden oklar tekrar geri sıcıyordu. Haramiler, Çelebi cübbesinin altına zırh giymiştir zannı ile biribiri arkasından ok atıyorlardı. Nihayet kervanı soydular.(...) (Daha sonra haramiler Emir Ârif’in müridi oldular, o da) giydiği hırkayı onların reisine bağışladı. Onlar da dostlardan ve kervandan ne almışlarsa geri verdiler. O yarayı da sıkı sıkı bağlayıp özürler dilediler. Fakat şaşılacak şey şu ki onların oklarının darbesinden o mübarek elbisede bir iz yoktu. (Elbisesinde oktan bir iz olmadığı halde, bacağındaki darbenin izini şöyle açıkladı): “Babam hazretleri, Konya’dan gitmemi istemiyordu. Onun bu arzusunu kabul etmeyip kayboldum. Bu kadar yara ve felâket onun hatırının kırılmasından geldi” dedi. (...) (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 299, no. 76*)

Meşhur bir bestekâr ve zamanın üstadı olan Kemal-I Kavvâl’in bir dostun semâ’ında içinden: “Acaba bu semâ’da benim tefime ne kadar atılacak?” diye geçti. Mevlânâ hazretleri yerden bir avuç toprak alıp onun tefine attı ve: “Al da gözüne sok” dedi. Kemal-i Kavvâl tefinin altınla dolduğunu gördü. (...) (*Eflâkî: Age., M.E.B. Baskısı, C. I, s. 440, no. 423*)

Eflâkî mahlasını kullanan kişinin, yani bahse konu olan müellifin, bu mahlasına göre ilm-i felekiyat (yani astroloji, astronomi) ile meşgul olması gerekir.

Sakıp Dede’nin “*Sefine-i Nefise-i Mevleviyan*” (1866) adlı eserinden naklen Tülay Uğuzman ve Büyük Larousse’a göre Ahmed Eflâkî,

felekiyat (gökbilim), sihir ve simya (elementleri altına çevirme uğraşı) gibi konular üzerinde çalışmıştır.

Ancak adında bulunan Eflâkî, yani “astroloji-astronomi ile ilgilenen” kelimesini doğrulayacak hiçbir bilgi, bu kitabında göze çarpmamaktadır.

Bilakis, *Age., Hürriyet yay., C. II, s. 95, no. 44*’te rivayet edilen menkıbeye bakarak, ilm-i felekiyattan değil bilgisi, haberinin bile olmadığını söylemek mümkündür:

“Bir gün Mevlânâ hazretleri şöyle buyurdu: Bir gün bana, Melekût âlemlerine çıkmak ve Ceberut âleminin yollarının yolcusu olmak müyesser olmuştu. Dördüncü kat göğe geldiğim vakit bu feleği kararmış gördüm. Beyt-ül-Memur’un sakinlerinden ve nur âlemine dalanlardan, güneşin böyle kaybolmasını sordum. Bu kutsal kişiler: ‘Güneş, fakirlerin sultanı Şems-i Tebrizî’yi ziyarete gitmiştir.’ dediler. Ben, o âlemdeki makamları gezdikten ve göklerin âyetlerini seyrettikten sonra dördüncü kata tekrar döndüm. Güneşin, kendi merkezinde nurlar saçmakta olduğunu gördüm.”

Bu durumda onun Eflâk doğumlu bir mühtedî, nev-müslim olabileceği görüşü, kanaatimizce ağırlık kazanmaktadır:

İslam Ansiklopedisinde *Prof. Tahsin Yazıcı*’nın verdiği bilgilere göre babası *Altın Orda* (veya *Altın Ordu*) devletinin başşehri *Saray*’da ölmüş olan Ahmed Eflakî’nin doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bilinen tek husus, onun Konyalı olmadığıdır. Ama Konya’da ölmüştür. Konumuz olan eserini de Mevlânâ’nın vefatından tam seksen sene sonra kaleme almıştır. İşte bu eser, Almanların *Quelle* dediği, ihtifallerin en vaz geçilmez, en eski ve temel, kaynak kitabıdır...

Menkıbelerin müellifinin doğum yeri hakkında bir başka görüş ise, onu Eflaklı olarak tanıtır. Kendisi Eflak eyaletinde, Filipet nehri civarında doğmuştur. Bu bilgi, *Mehmet Şendal* ile *M. Lütü İkiş*’in arşivinde bulunan Osmanlıca bir kitapta bulunmaktadır.

Bu bilginin doğruluğunu araştırmak için 2007 yılı Eylül ayında, İCANAS kongresinden hemen evvelki günlerde Romanya’ya gidilerek, ansiklopedilerde geçmeyen Filipet nehri bizzat bu satırların yazarı tarafından soruşturulmuştur. Romencede Filipet kelimesinin bulunmadığı, bu kelimenin aslının Filipeşt olması gerektiği, bunun da Kral Filip’e izafeten kurulan bir toponomi, ikinci ihtimalle de bir hidronim, yani küçük çay olabileceği bilgisi edinilmiştir. Ancak hadisenin eskiliği göz önüne alınarak, Romanya coğrafyasının altı-yediyüz evvelki halini anlatan arşiv belgelerinin araştırılacağı sözü alınmıştır.

Ahmed Eflâkî'nin doğum yeri hakkında başka kitaplarda rastlanmayan bu bilgi çok daha akla yatkındır: Günümüzde Eflak güney Romanya olduğuna göre, bu bölgede doğan Ahmed Eflâkî, bir muhtedî olabilir.

Bu bölge zaten Altın Orda (veya Altın Ordu) devletine yakındır. Bölgeye beşerî coğrafya açısından göz atıldığında, nüfusun ağırlıklı olarak Ortodoks Hristiyan olduğu, ama Askenazi denilen Yahudi sekenenin de bulunduğu fark edilir. Mühtedî, nev-müslimlerin girdikleri yeni dinde ne kadar sıkı ve katı oldukları, çok iyi bilinen bir gerçektir. Hatta bundan dolayı Batı'da "*muhtedîlerin Ortodoks oldukları*" sözü yaygındır.

Eflâkî adının coğrafi bölge olarak değil, "eflâk (felekler: gök cisimleri) ile ilgilenen, astronom, müneccim, astrolog" karşılığı olarak kullanıldığını görüşüne karşılık olarak, tarih boyunca müneccimlik, müneccimbaşılık ve astrolojinin de genellikle bir Yahudi mesleği olduğunu hatırlatmak, müşarünileyhi bir de bu bakış açısından değerlendirmekte fayda vardır... (*Soner Yalçın: Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı Efendi-2, s. 351-353*)

Okur-yazar olanların parmakla gösterilecek kadar seyrek olduğu bir ortamda, Ulu Arif Çelebi tarafından böyle bir eseri yazmasının kendisine sipariş edildiği zaten bilinmektedir.

Doğduğu ve muhtemelen gençliğini geçirdiği bölge ve çağ itibariyle, okuma yazma bilen, Doğu Avrupalı bir Ortaçağ aydını olan Eflâkî'nin de, bu okuduğu, bildiği hagiografik eserlerdeki menkıbeleri; geldiği Ortaçağ Konya'sında, içine dahil olduğu ve yaşadığı yeni çevreye adapte etmiş olması ihtimali üzerinde düşünmek, zihin egzersizi için ilk adımdır.

Eva de Vitray-Meyerovitch de Mevlânâ'yı *Aziz François* (1181-1226)'ya benzetirken, bazı menkıbelerin birbirinin âdeta kopyası olduğunu söylemektedir.

Mevlânâ (d. 1207 veya 1182-ö. 1273) hakkındaki menkıbelerin kaynağı Eflâkî (14. yy.) olduğuna göre, yukarıdaki paragraftaki ihtimal, yani ondördüncü yy.da yaşamış olan Eflâkî'nin Avrupa'daki bazı Aziz menkıbelerini Mevlânâ'ya modifiye ve adapte etmiş olması ihtimali akla gelmektedir.

Bu esere her türlü peşin hükümden uzak ve tarafsız bir gözle bakıldığı takdirde şu hususlar dikkati çekecektir:

Gerek Eflâkî'nin *Âriflerin Menkıbeleri* isimli eseri ve gerekse Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sini dikkatle okuyan her ehli kitap, âdeta loci theologici karşısında, mukaddes kitabında anlatılan meselleri görür gibi

olmakta; bu iki eserde âdetâ *Kitab-ı Mukaddesin* Mevlânâ zamanındaki yorumuyla karşılaşmaktadır:

Izdırap çekmenin özendirilmesi, dünya nimetlerine sırt çevirme ve aşırı riyazetle bedeni zayıf düşürme, nefsin isteklerine karşı şiddetli muhalefet, dahası nefsi mutlaka katli gereken bir düşman gibi görme, tövbe diye bir müessesenin varlığından habersiz görünerek devamlı nefsinin levmetme, ölüme karşı âdetâ marazî bir ilgi hattâ muhabbet besleme (ölüm gecesinin şeb-i arus=gerdek gecesi olarak görülmesini hatırlayınız), menkıbeleri anlatılan kişilerin her türlü günahattan âzâde ve Cennet'e girmeleri muhakkak olan insanüstü varlıklar gibi takdimi, bunlara ilaveten ölümlerin diriltilmesi, –beşikteki– altı aylık bebeğin konuşması,... gibi.

Nitekim Eflâkî'nin menkıbesini anlattığı Paşa hatun isimli kadının ölümünden sonra yedi gün geçtiği halde “tahtın üzerinde uyumuş gibi yatması”, İslam dininde ölümlerin defninde gösterilen aceleciliği bilenler için inandırıcı olmaktan uzak olup, sanki Avrupa'da katafalka konmuş bir Hristiyan cenazesine daha çok benzemektedir:

(Bayburt'lu Ahi Emir, Çelebi'yi sıkılmış bir vaziyette görür, sebebini sorunca o) “Benim sevgilim olan Keygatu'nun karısı Paşa hatundan kendisine yakışmayan bir hareket görüp incindim. Tam bir gazapla çıktım gittim” dedi. (...) Çelebi hazretleri üç gün üç gece iftar etmemişti. Sabahleyin herise istedi. Elini yemeğe uzatınca “Yazık! Paşa hatun öldü.” deyip elini yemekten çekti ve hüngür hüngür ağlamağa başladı. Biz hayret içinde âciz kalmıştık ki o anda bir haberci içeri girip: “Hatunun naibi geliyor.” dedi. Naip attan indi, baş koyup Çelebi'ye bir mektup verdi. (Bu mektubta) Paşa hatun yalvarıp özürler diliyor ve Çelebi'yi çağırıyordu. Çelebi, hadden aşırı içlendi ve çok üzüldü sonra: “Yazık nazenin dost, yazık yer yüzünün hanımı.” dedikten sonra şu beyitleri söyledi (...) Ahî dedi: Ben o halin sırrını tekrar sordum. Çelebi: “Mektup gönderen bizim Paşa hatun bu dünyadan göçtü ve gayıplara mensup olanların onun tabutunu götürdüklerini gördüm.” dedi. Orda hazır bulunanlar hayrette kalıp eseflendiler ve Paşa hatunun ölüm tarihini yazdılar. Çelebi hemen ata binip hatunun naibinin refakatinde hareket etti. (...) Erzurum'a ulaştığımız gün, Paşa hatun'un ölümünün yedinci günü idi. (...) Çelebi hazretleri, Paşa hatunun cenazesinin bulunduğu odaya girip büyük heyecanlar gösterdi. Paşa hatun tahtın üzerinde uyumuş gibi yatıyordu. Onu kucaklayarak günahını affetti.(...) (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 269-271, no. 40*)

Bu menkıbeyi daha geniş olarak tahlil edecek olursak:

– İslam dininde, ölen kimsenin hemen elbiseleri çıkarılır, daha sonra vücudu bir çarşafa örtülür. Çünkü İslam dininde ölenler, beyaz ve temiz bir çarşafa (kefen) sarılarak gömülür.

– Bir ölüyü elbiseleriyle, yani giyinik olarak gömmek, islamî değildir.

– Ayrıca ölenin elbiseleri hemen çıkarılmayacak olursa, biraz sonra ortaya çıkacak ölü katılığı (rigor mortis)ndan dolayı üzerindeki kıyafetler ancak kesilerek veya yırtılarak çıkarılabilir.

– Sonra, İslam dininde ölüler bekletilmeden, bir an evvel defnedilir.

– Menkıbede tasvir edilen manzara yani Erzurum Valisinin karısının, sırf Çelebi ondan incindi diye öldüğü ima edilir bir tarzda anlatılması; ölümünün üzerinden bir hafta geçtiği hâlde, tahtın üzerinde uyuyormuş gibi yatıyor olması, hiç de islamî ve inandırıcı bir tablo gibi görünmemektedir.

– Bütün bunlardan başka İslam inancına göre, bir kadın evli bile olsa, ölümüyle birlikte nikâh bağı sona erer. Yani bırakınız bir yabancı olan Çelebi'nin, kocasının bile; ölen karısını kucaklamak şöyle dursun, yüzünü açarak görmek istemesi hoş karşılanmaz.

– Bu menkıbede son satırda geçen ve ölü bir kadına Ârif Çelebi'nin uyguladığı anlatılan, kendisinin mahremi bile olmayan “*bir kadını kucaklama*” ve “*günahını affetme*” kelimelerinin, daha doğrusu *anahtar kelimelerinin*, islamî açıdan nasıl yorumlanabileceği veya bu kadar âşikâr hristiyanî motiflere nasıl bir islamî anlam yüklenebileceği ise ayrıca merak konusudur.

Keza ölülerin diriltilmesinden bahseden menkıbeler, yazarının Hristiyanlığı iyi bildiğini ve *Lazarus'un diriltilmesini* anlatan sahneyi İslama ve Mevlânâ'ya modifiye ve adapte ettiğini göstermektedir:

(Hamza adında bir neyzen hastalanıp öldü, gömme hazırlıkları yapılırken) Mevlânâ hemen kalkıp neyzenin evine gitti, kapıdan içeri girince “Aziz dost Hamza, kalk” dedi. Hamza “Buyur!” diyerek kalktı ve ney çalmağa başladı. Üç gün, üç gece büyük bir semâ yaptılar. O gün, yüze yakın Rum'lu kâfir Müslüman oldu. Mevlânâ mübarek ayağını evden dışarı atar atmaz neyzen öldü. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I. S. 263, no. 143*)

Eflâkî'nin bir mühtedî olabileceği görüşü, müellifin İslâmî bilgilerinin sıhhat derecesinin zayıflığından da tahmin edilebilmektedir. Söz gelişi *Age., Hürriyet yay., C. II, s. 55, no. 572*'de anlatıldığı gibi:

“Bir gün Mevlânâ'dan ‘Mustafa hazretleri: Ben bin sene toprağın altında kalmam buyurdu. Acaba bu doğru mudur?’ diye sordular. Mevlânâ da “Peygamber doğru söylemiştir. O, daima doğru söyleyici ve emindi” dedi.

Bu menkıbede geçen ve “Peygamberimizin bin sene toprağın altında kalmayacağını” belirten hadis, hiçbir hadis kitabında bulunmamaktadır.

Böyle *heresiarque*, uydurma bir hadisi Peygamberimize mâl etmek akıl, mantık ve İslâm dışı değil midir? Üstelik onun vefatından itibaren bin seneden çok daha fazla zaman geçtiği halde, bu ‘hadis’in gerçekleşmediği de, tarihî bir hakikattir.

Bu uydurma hadis, bir judeo-kretien inancı olan ve ayrıca *adventist*ler gibi grupların da hararetle savunduğu “İsa peygamber veya Mesih’in tekrar geri geleceği” inancının modifiye ve müphem bir ifadesi değil midir?

Bu inancın daha aşırısına sahip *chiliastik* gruplar ise üstelik geri gelecek olan İsa'nın bin (1.000) yıl boyunca bedenlen dünyayı idare edeceğine inanırlar!

Müellif, İslâm dininde hacetlerin sadece Allah'tan dilenebileceğinden, hele bir Çelebi'den asla “bir erkek evlat” istenemeyeceğinden de habersizdir:

Lâdik şehrinin uluları iradet getirip Çelebi Ârif'in müridi oldukları vakit, Nâzırın oğlu kibir göstererek reddetti ve mürid olmadı.(...) “Bir şartla mürid olurum: Çelebi bana bir erkek evlâd bağışlasın. Bundan daha iyi bir keramet olmayacak.” dedi. Çelebi Mehmet Bey, Togan Paşa ve daha başkaları: “Ne diler ve ne istersen o hazretten hâsıl olur” diye ısrar ettiler ve bir gün fırsatını bulup onu Çelebi'nin hizmetine getirmeğe karar verdiler. (Bir kış günü kar yağarken, Nâzır'ın oğlu, hamamın kapısında Ârif Çelebiyi gördü ve içinden) “Çelebi sabah içkisini içmiş ve sarhoşluktan yalnızca dışarı çıkmıştır” diye içinden geçti. (Ârif Çelebi ise ona bir deste kırmızı gül vererek) “Erkek çocuğunun ayağı uğurlu olsun.” buyurdu. Zavallı Nâzırın oğlu o eşi benzeri olmayan nazardan dehşet içinde kaldı ve yere düşüp kendinden geçti. (...) Çabucak hamamlanarak evine geldiği vakit karısı gözüne çok güzel göründü ve onunla cinsî münasebette

bulundu. Yüce Tanrının kudretiyle onun karısı, o anda gebe kaldı. Nâzırın oğlu öğleye yakın kalktı emirlerin yanına gelip macerayı onlara anlattı ve gül buketini onlara gösterdi (...) Onun karısı, o gül buketini yıllarca sakladı ve bu buketten kendisine bir gül yaprağı verilen her hasta derhal iyileşiyordu. Bu ulu kişi daima şu beyiti ciddiyetle okuyordu: “(...) Din, itikad ve doğruluk ehli nazarında veliyi inkâr eden kâfirdir.” (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 302- 303, no. 80*)

ve

(...) Ârif Çelebi üç gün üç gece oranın keşişleriyle işrette bulundu. (...) (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 280, menkıbe 50*)

Bu iki menkıbede aslında tahlil gerektiren pek çok konu bir aradadır:

– Bir insan Mevlânâ’nın torunu olan Ârif Çelebi bile olsa, bir kuldan evlad istenmez; dualar, istekler sadece Allah’a arz edilir,

– Ârif Çelebi bir şarap müptelasıdır, içmeye tâ sabahtan başlamakta, üç gün ve üç gece aralıksız içebilmektedir; ama “bütün müskiratın (alkollü içkilerin) haram olduğu” da Kur’anda yazılıdır,

– O zamanın Ortaçağ Konya’sında kış günü bir deste kırmızı gül bulmanın zorluğu ortadadır,

– Bir gülde “her hastayı iyileştiren” (panase, şahdârû, devayî kü) bir hassa veya güç olduğunu günümüz tıbbi bile bilmemektedir,

– Gerek Kur’anda, gerek muteber hadis kitaplarında bir veliyi inkâr edenin kâfir olduğu bilgisi bulunmamaktadır.

Bir menkıbeye bu kadar çok hatayı yerleştirebilen bir kimsenin ne ölçüde samimî, ihlas sahibi, sağlam bir Müslüman olabileceği ise, okurların takdirine bırakılmıştır.

Sonradan Müslüman olarak *Havva* adını aldığını belirten *Eva de Vitray-Meyerovitch* bile evliyadan istekte bulunma konusunda, “(Hz. Muhammed’e bile) yakarmak, ondan bir şey istemek yasaktır. Hem zaten velilere yakarmak da kesinlikle yasaktır” ve “Evliyaya bel bağlama, onlardan medet umma, İslam’da çok kötü görülmüştür. Bu biraz, kaybolan bir eşyayı bulmak için *Padova’lı Aziz Antoine’a* yakarmaya benziyor” diyerek gerçeği belirtmektedir. (*Eva de Vitray-Meyerovitch: İslam’ın Gülleryüzü, s.56 ve 98*)

Uçan kuşların “tesbihi terk ettikleri”, “dam üzerinde bir namaz kılmadan geçtikleri için” tuzağa düştükleri de bu eserden öğrenilmektedir:

Mevlânâ (...) “Gökte uçan kuşlar ve yerde otlayan hayvanların tuzağa düşüp kamçıya mâruz kalmalarının sebebi, tesbihi terk etmeleridir” buyurdu. Derler ki: Uçan kuşlar, dam üzerinde bir namaz kılmadan geçtikleri için yakalanıp bir tuzağa düşerler. (*Eflâkî: Age., M.E.B. yay., C. I., s. 191- 192, no. 109*)

Kuşların namaz kılmayı ihmal ettikleri için tuzağa yakalandığının anlatıldığı bu eserde, müellif, Moğollar ve Hulâgû’nun âdeta *image-maker*’i gibi çalışmakta ve *Müslüman olmayan* Hulâgû’nun muharebeyi kazanmak için hem askerlerine, hem de onların atlarına üç gün *oruç* tutturduğunu, bu sayede başarılı olduğunu belirtilmektedir:

(Mevlânâ dedi ki): Hulâgû Han 655 H. (1257 M.) senesinde Bağdat’a geldi. Büyük savaşlarda bulundu, fakat buranın zaptı katiyen mümkün olmadı. Bunun üzerine Hulâgû Han: Üç gün kimse bir şey yemesin ve atlara da yem verilmesin. Herkes Bağdat’ın fethi ve hanlarının galip gelmesi için kendi yaratkanına (Yaradan) yalvarsın” diye emir verdi.(...) (*Eflâkî: Age., M.E.B. yay., C. I, s. 194- 195, no. 112*)

Namaz ve oruç emri veya farzı, kuşlar ve atlar için mi, yoksa Müslüman insanlar için midir?

Aşağıdaki menkıbeye bakarak, aynı *image maker*’liğin Moğol kumandanı Bayçu hakkında da geçerli olduğu söylenebilir:

Mevlânâ zamanında hücum ve işgal ettiği Sivas ve Kayseri’yi kana bulayan, onbinlerce masum halkı katleden, daha sonra Konya’yı ele geçiren Moğol kumandanı Bayçu (metinde Baçu olarak geçmektedir)’nun –Müslüman olmadığı hâlde– *velî* olduğunu iddia etmek, acaba hangi insaf, akıl ve mantık ölçüsüne sığdırılabilir?

Mevlânâ hazretleri de adı geçen (kumandan) hakkında defalarca “Baçu veli idi, fakat, o bunu bilmezdi” derdi. (*Eflâkî: Age., M.E.B. yay., C. I, s. 251, no: 168*)

Eflâkî: A.g.e., Hürriyet yay., ikinci cilt, s. 73, menkıbe 599’da anlatılan tablo, Kur’an’a göre “yarattıklarının hiçbirine benzemeyen” Tanrı’yı, “insan” şeklinde tasavvur eden judeo-kretien inancın ve rabbinik literatürün bir yansıması değil midir:

“Yine bir gün, şeyhülislâm Sadreddin (...) “Bu gece Mevlânâ’yı o kadar Tanrı’ya yakın gördüm ki onunla Tanrı arasına bir kıl bile sığmıyordu” diye anlattı. (...) Mevlânâ “O hâlde o, oraya nasıl sığıdı?” (...) dedi.

Yine aynı şekilde *Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 92, no. 39*’da anlatılan.

“Bir gün ileri gelen sofiler, babam Hudavendigâr’dan: Abu Yezid (Tanrı rahmet etsin), Ben Tanrı’mı daha sakalı bitmemiş bir genç şeklinde gördüm, buyuruyor. Bu nasıl olur?” diye sordular. Babam: “Bunda iki hüküm vardır: ya Bayezit Tanrı’yı sakalı bitmemiş genç şeklinde görmüş, yahut Bayezid’in meylinde ötürü Tanrı onun gözüne bir genç çocuk suretinde gözük müştür” dedi. Yine buyurdular ki: Mevlânâ Şems- i Tebrizî’nin Kimya adında bir karısı vardı. Bir gün Şems hazretlerine kızıp Meram bağları tarafına gitti. Mevlânâ hazretleri medresenin kadınlarına işaretle: “Haydi gidin Kimya Hatunu buraya getirin; Mevlânâ Şemseddin’in gönlü ona çok bağlıdır” buyurdu. Bunun üzerine kadınlardan bir grup onu aramaya hazırlandıkları sırada Mevlânâ , Şems’in yanına girdi. Şems, şahane bir çadırdaki oturmuş, Kimya Hatunla konuşup oynuyor ve Kimya Hatun da giydiği elbiselerle orada oturuyordu. Mevlânâ bunu görünce hayrette kaldı. Onu aramağa hazırlanan dostların karıları da henüz gitmemişlerdi. Mevlânâ dışarı çıktı. Bu karı kocanın oynamalarına mâni olmamak için medresede aşağı yukarı dolaştı. Sonra Şems, “İçeri gel” diye bağırdı. Mevlânâ içeri girdiği vakit, Şems’ten başkasını görmedi. Bunun sırrını sordu ve: “Kimya nereye gitti?” dedi. Mevlânâ Şems: “Yüce Tanrı beni o kadar sever ki istediğim şekilde yanıma gelir. Şu anda da Kimya şeklinde geldi” buyurdu. İşte Bayezid’in hali de böyle idi. Tanrı ona daha sakalı bitmemiş bir genç şeklinde göründü.”

Tanrı’yı “Sakalı bitmemiş bir genç şeklinde görmek”, Tanrı’yı bir insan şeklinde tasavvur eden **antropomorfizm** inancı ve judeo-kretien akidesiyle değilse, başka neyle izah edilebilir, *blasphemum* bu değilse nedir?

Keza, muteber hadis kitaplarında “Ben Tanrı’yı daima kırmızı elbise ile gördüm“ hadisi var mıdır, antropomorfizm ve *blasphemum* bu değilse nedir?

Bir gün Mevlânâ hazretleri büyük bir mahfilde Peygamber’in “Ben Tanrı’yı daima kırmızı elbise ile gördüm“ hadisini açıklıyordu. Kimsenin nefes almaya mecali yoktu. Herkes bu açıklamaya şaşmışlardı. “Ben Tanrı’yı daima kırmızı hülle içinde gördüm” şeklinde başka bir rivayet daha buyurdu (...) (*Eflâkî: Age., M.E.B. yay., C. I, s. 272, no. 192*)

Ahmed Eflâkî'nin bu eserinde anlattığı menkıbeler bilim, akıl, mantık ve İslam açısından tahlil edilecek olursa, bunlara aykırı birçok menkıbenin, sanki gerçekmiş gibi yazıldığı görülür. Söz gelişi *Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 361, 300 no.lu* menkıbe gözden geçirilecek olursa:

“(Bir tacir, mücevherat almak için Kîş ve Bahreyn’e seyahat eder. Orada tanıştığı zengin şahıs, bu serveti nasıl kazandığını şöyle anlatır:)(...) Oltamıza bir canavar takıldı. (...) Nihayet binbir zahmetle denizden çıkardığımız vakit onun bir su tanrısı olduğunu gördük. Ona “Aceb’l-Bahr” derler. (...) Tanrı’nın konuşturması ile o canavar dile geldi.(...) Canavar: “Biz, İslâmız. Mevlânâ Hazretlerinin de müridiyiz (...) Biz oniki bin kavmiz. Hepimiz ona teveccüh etmişiz. Mevlânâ da her defasında denizin dibinde bize yüzünü gösterip mâna ve hakikatlerden ders verir, doğru yolu gösterir, biz de daima o din sultanının sırları ile meşgul oluruz” dedi. Bunun üzerine babam onu derhal serbest bıraktı. Canavar ikinci gün geldi, anlatılmayacak derecede inci ve kıymetli taşlar getirdi. Bizden helâllik isteyip döndü.”

Bu menkıbedeki olta ile bir canavar tutulması, canavarın “su tanrısı” olması, bir insan gibi konuşması ve bu “tanrı”nın İslam dininden olması, helâllik istemesi ... gibi hususların müdafaa edilir, inanılır veya kabul edilir bir tarafı var mıdır?

Keza *Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 72’de* anlatılan 598 no.lu menkıbeye göz atılacak olunursa:

“(Yine bir yıl Mevlânâ ılıcaya giderken, Ebu’l-Hasan köprüsüne geldiklerinde, köprü altındaki suyun içinde Su ilâhesi (Su ıssı) nın bulunduğunu su kenarında yalnız dolaşmanın doğru olmadığını söylediler) Mevlânâ gülererek ayağa kalktı ve “Ne iyi tesadüf, yıllardır ben de bu suyun tanrısını görmek istiyordum, belki onu bulurum.” dedi ve hemen fereci ve sarığı ile beraber kendini bu korkunç suya atıp kayboldu. (...) Biraz sonra Kira Hatun insan yüzlü, elleri ve ayakları ayıninkilere benzeyen, baştan tırnağa kadar tüylerle kaplı korkunç bir şahsın çadırın kapısından içeri girip yere baş koyduğunu gördü. (...) Bu su canavarı, fasih dille selâm verip itikat gösterdikten sonra: “Biz de Mevlânâ hazretlerinin muhiblerinden ve kullarınız. O, kaç defa bulunduğumuz suyun dibine şeref verdi, bize iman ve irfan öğretti. Ben iki defa adam kapmamak için tövbe ettim. Fakat bundan sonra nasılsa gene elimden bir kaza çıktı. Bir genci öldürdüm. İşte şimdi Mevlânâ bu kusurumu bağışlayıp bana acısın

diye sizi şefaati yapıyorum. Sizden şefaati dilemeden kendimi doğrudan doğruya Mevlânâ'ya göstermeyi terbiyeme uygun bulmadım.” dedi. Onlar bu muhaverede bulunurken o sultan (Mevlânâ) , kükremiş bir aslan gibi, gazeller okuyarak neşe ile çadırdan içeri girdi ve onu bu halde görüp: “Bu, su tanrısından haberi olmıyanların tanrısıdır. Suyun tanrısının ve sebepler âleminin kulları olan âşıklara, bunların hepsi kul ve esirdirler.” dedi. O hayvana da: “Ey Timsah! Bugünden sonra ben hayatta oldukça bir daha kötülükler yapma.” dedi. Bunun üzerine o hayvan baş koydu ve Kira Hatun’a çok parlak, delinmemiş birkaç dizi inci verip gitti. (...)

Bu menkıbede de yine bir “su tanrısı”yla karşılaşmaktadır. “İnsan yüzlü, elleri ve ayakları ayınlara benzeyen, baştan tırnağa kadar tüylerle kaplı” bu “korkunç şahsın” insanların diliyle konuşması, Mevlânâ’dan iman ve irfan öğrendiğini anlatması, kazara bir genci öldürdüğü için Mevlânâ’dan kusurunun bağışlanması için oradakileri şefaati yapması, Mevlânâ’nın da bu mahluk için “Bu, su tanrısından haberi olmayanların tanrısıdır.” dedikten sonra, ona “Ey timsah!” diye hitap etmesi, hangi İslam, mantık ve tabiat bilgileriyle telif edilebilir?

Böyle bir menkıbeyi kitabına yazan müellifin, İslam dini bir tarafa, timsahı dahi bilmediğini, tanımadığını söylemek, ona haksızlık etmek olarak değerlendirilebilir mi?

Bu menkıbeyi okuyan bir Yahudi veya Hristiyanın, “korkunç canavar, timsah” gibi anahtar kelimelerle karşılaşınca, Kitab-ı Mukaddes (*Eyub 41: 1-8, Mezmurlar 74: 13-14, ve İşaya, 27: 1*)’i hatırlayarak aklına “*Leviathan*”ın geleceğini tahmin etmek zor olmasa gerekir...

Bazan bu menkıbelerdeki akıl , mantık dışılık, sınır tanımayacak dereceye yükselmektedir. Ölülerin dirilmesi, kefeniyle mezardan çıkıp konuşması gibi. Söz gelişi:

(Bahâ Veled vaiz mimberini Guristan-ı Kaani’î, denilen mezarlığa kurdurup, kıyamet ahvâlinde bahsetti) (Dinliyenler) ağlamaktan ve yanıp yakılmaktan bitap oldular. Birdenbire mezarın birisi açıldı, kefenine bürünmüş bir ölü çıktı ve: “Ben Tanrı’dan başka Tanrı olmadığına ve Muhammed’in Tanrı’nın elçisi olduğuna şahadet ederim” dedikten sonra tekrar mezarına girdi. Bu korku karşısında orada bulunanlardan binlerce kişi kendinden geçti ve birçoğu orada can verdiler. Adı geçen derviş ağır yeminlerle: “Ben, bu mucizeyi gözümle gördüm” dedi. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 129, no. 31*)

(Bahâ Veled) Mevlânâ dua ettiği vakit ölümler de hissedilir şekilde mezarlarından ellerini çıkarıp onun duasına “âmin” derlerdi. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 129, no. 32*)

(Hudâvendigâr hazretleri babasının türbesindeyken) babasının mezarından açıkça kendisine cevap verildiği işitilirdi. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 129, no. 34*)

(Hamza adında bir neyzen astalanıp öldü, gömme hazırlıkları yapılırken) Mevlânâ hemen kalkıp neyzenin evine gitti, kapıdan içeri girince “Aziz dost Hamza, kalk” dedi. Hamza “Buyur!” diyerek kalktı ve ney çalmağa başladı. Üç gün, üç gece büyük bir semâ yaptılar. O gün, yüze yakın Rum’lu kâfir Müslüman oldu. Mevlânâ mübarek ayağını evden dışarı atar atmaz neyzen öldü. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s.263, no. 143*)

Bu eserde kanaatimizce asıl dikkati çekmesi gereken önemli hususlar ve bilgiler ise şunlardır:

Bu eserin satır aralarından çok değerli bilgiler elde etmek mümkündür. Söz gelişi Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 350, no. 286’ya dikkat edilecek olursa:

(Şeyh Sadreddin, Mevlânâ’nın cenaze namazını kıldırdıktan sonra şunları söylüyor): “Namazı kıldırmak için ilerlediğim vakit, yüce meclis meleklerinin önümde sıra ile dizildiklerini, Peygamber hazretlerinin (Tanrı’nın salât ve selâmı onun üzerine olsun) şekil bağlamış ruhunun da Mevlânâ’yı ziyarete gelip onun namazını kılmakla meşgul olduğunu gördüm. Gökteki meleklerin hepsi mavi giyinmiş aşıyorlardı”

Bu menkıbeden Mevlânâ zamanında matem renginin, günümüzdeki gibi siyah değil, mavi olduğu öğrenilmektedir. Buna, şimdiye kadarki Mevlânâ veya Mevlevîlik tebliğlerinde rastlanmadığını belirtmek gerekir.

İ. H. Uzunçarşılı’ya göre ise, Mevlâna’nın cenaze namazını Şeyh Sadreddin değil, Kadı Sıracüddin kıldırmıştır:

“Alaüddin Keykubat dönemi âlimlerinden Urmiye’li kadı Sıracüddin (ölm. 1283) Konya’da kadı’l-kuzat olup mantık ve ilm-i kelâm’a dair ünlü Metali ül-envâr adlı eserini telif etmişti. Bu zat kelâm ile tasavvuf arasındaki fark dolayısıyla mutasavvıflara daimî surette târizde bulunmuş ve garip tesadüf eseri olarak felsefe düşmanı Mevlâna Celâleddin’in cenaze namazını kıldırmıştı! (İ. H. Uzunçarşılı: Osmanlı Tarihi I, s.

26'dan naklen *Burhan Oğuz: Türkiye Halkının Kültür Kökenleri, C. 2/B, s. 144- 145)*

Bu durumda tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşılı mı doğruyu söylemektedir, yoksa Ahmed Eflâkî mi?

Bu eserin, satır aralarına dikkat ederek okunduğunda, günümüzde *judeo-kretien* âlemde görülen bazı inanışların izini taşıdığı fark edilecektir:

(...) Bir gece bizim oturduğumuz yerin sâkinleri olan cinler tayfasından bir grup bana “Bizim mum ışığına tahammülümüz yoktur. Mum ışığından çok zahmet çekiyoruz. Bu yüzden ev halkına bizden bir elem gelmesinden korkuyoruz” diye şikâyetle bulundu. (...) Mevlânâ hazretleri “Bugünden itibaren üzülme; çünkü cinler bizim mürit ve mutekidimiz oldular. Çocuklarımızdan ve dostlarımızdan hiç birine bir zahmet vermiyeceklerdir” dedi. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 168, no. 15*)

İslam dininde yani gerek Kur’anda, gerekse muteber Hadis kitaplarında, “cinlerin ışığa tahammül edemediği” veya “cinlerin ışıktan zahmet çektiği” gibi bir bilgi bulunmamaktadır.

Ama buna karşılık *judeo kretien* dünyada ölülerin, cin (veya şeytan)lerin tasallutundan korunması için, başı ucunda devamlı mum yakıldığı, ölünün bulunduğu odada ışığın söndürülmediği, hatta ölünün göğsü üzerine konan ellerinin arasına, yanar hâlde mum yerleştirildiği bilinmektedir.

Bu menkıbenin –türbelerde mum yakılması inanışıyla beraber– din tarihçileri veya folklor araştırmacıları tarafından kaynağının araştırılması yerinde olacaktır.

Müellif, Mevlâna’nın oğlu olan Alâeddin Çelebi’nin, Şems’e karşı olmasını ve daha sonra öldürülmesini de hem “Tanrı’nın takdiri”, hem de babasına yani Mevlâna’ya karşı bir “isyan” olarak değerlendirmektedir. Ama *Mevlâna’nın, oğlunun cenaze namazında bulunmadığını, namazını kılmadığını da yazarak tarihe kayıt düşmektedir:*

(...) (Çelebi Hüsameddin, Mevlâna’nın oğlu olan Alâeddin’in azap melekleri tarafından elleri ve ayakları ağır zincirlerle bağlanıp götürülmek istendiğini görür. Bağırır ve şefaet eder) Melekler de onun şefaatinin kabul

edip onu bırakırlar. Bu Alâeddin, Mevlâna'nın oğlu ve Sultan Veled'in bir anneden kardeşi idi. Tanrı'nın takdiri icabı babasına isyan edip onun hakkını gözetmedi. Mevlâna Şems-i Tebrizî'ye karşı mücadeleye girişti. Nihayet âsi müritlerle beraber oldu. Alâeddin'i onların azdırdığını ve bu işi yaptırdıklarını söylediler. Bunun üzerine Mevlâna hazretleri ondan incinip onun sevgisini mübarek kalbinden çıkarmıştı. Sultan Veled'den başkasına babalık inayeti nazarı ile bakmazdı. Öldüğü gün, cenazesinde bulunmadı, namazını kılmadı. (...) (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 184- 185, no. 18*)

Bu eserde, Mevlevîliğe bağlananların cenaze merasimleri sırasında, cenaze önünde gazel (şiir)ler okutmasının bir bidat (yani İslam dininden sapma) olduğu, “inatçı Ahî” tarafından belirtilmekte; buna karşılık zamanın “Şeyhülislam”ı Sadreddin'in bu bidatleri “peygamber sünnetleri” hükmünde gördüğü, “kaldırılmasının mümkün olmadığı” da ikna edici bir cevap olarak kaydedilmektedir:

Sultan Veled hazretleri hayatta iken, bir büyüğün oğlu ölmüştü. Merhumun ana ve babası, guyendelerin hazır olmalarını, cenazenin önünde gazeller okumalarını istediler, yalnız, inatçı Âhi Ahmed bunu menetti ve: “Bu şeriatte bid'attır, câiz değildir” diye guyendelerin bir şey okumalarına müsaade etmedi. Birdenbire Sultan Veled, gelip: “bizim kavvallerimiz niçin bir şey okumuyorlar? Ruhların ve Cennetin Rıdvan'ının birbirleriyle buluşmalarından dolayı sevinç göstermiyorlar?” dedi ve Âhi Ahmed'in elini sıkı sıkı yakalayıp “Âhi Ahmed, bu âdetin temelini pek büyük bir adam atmış ve bunu câiz görmüştür. Bu âdeti kaldırmak için ondan daha büyük bir adam lâzımdır. Bu, âşıklar arasından kıyamete kadar kalkmıyacaktır. Sen, neden kendine bu kadar zahmet veriyor, üzülüyor ve kendini velilerin kılıcına vuruyorsun?” dedi. Bunun üzerine o biçare, susup hiçbir şey söylemedi. Bu törende tasavvuf erbabı da hazır bulunuyordu. Meseleyi şeyhü'lislâm Sadreddin'e açtılar. O da. “Hak, Mevlâna Bahaeddin tarafındadır. Onun buyurduğu gibidir. (...)” buyurdu. Velilerin güzel bid'atleri, peygamberlerin sünnetleri gibidir. Bunları kaldırmak mümkün değildir. Sultan Veled bu gencin cenazesinden döndükten sonra: “Âhi Ahmed'in bu kavgalardan kurtulması için ömründen yedi gün kalmıştır” dedi. Gerçekten onun dediği gibi oldu. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 224-225, no. 34*)

ve :

“İslam ülkelerinde, cenazenin müzik eşliğinde götürülmesi alışılmamış bir şeydir. Fakat Mevlâna’nınki böyle olmuştur.” (*Eva de Vitray-Meyerovitch* (Çev. Mehmet Aydın): *Fransızca Mesnevî Tercümesinin Mukaddimesi Mutlak’ın (Allah’ın) Aranışı. Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi Mevlâna Özel Sayısı*, s.38).

Bu durumda, “Peygamber sünnetleri gibi“ olan, “kaldırılması mümkün olmayan“ bu bidate zamanımız İslam âleminde ve bilhassa günümüz Konya’ında niçin uyulmadığı da bir merak konusu olmaktadır.

Bu kaynak eserde, şarap içmenin haram olup olmadığı hakkında sorulan sorulara, “Eğer Mevlânâ Şemseddin şarap içiyorsa, her şey ona mübahtır. Çünkü o deniz gibidir. Eğer bunu senin gibi bir kahbenin kardeşi yaparsa, ona arpa ekmeği bile haramdır” şeklinde cevap verilmesi ve “Tanrı’nın sakalı bitmemiş bir genç” veya “Tanrı’nın Kimya Hatun” şeklinde görüldüğünün açıkça yazılması, İsm-i Azam’ın (Allah’ın en yüce ve açıklanmamış olan isminin) altın ve gümüş olduğunun bildirilmesi, Kur’anın suretinin yoğurt olduğu, nihayetinde bir kul olan Senâî’nin İlahîname isimli eseri üzerine yapılan yeminin, Kur’ana yapılan yeminden daha sağlam olduğunun söylenmesi ve **bütün İslamî bilgileri berhava eden, düpedüz blasphemum ve heresiarque nümunesi olan bu menkıbelere karşı şimdiye kadar hiçbir tenkid veya itirazın yapılmamış olması, son derece dikkat çeken hususlardır:**

Bir gün kıskanç fakîhler inkâr ve inatları sebebiyle Mevlânâ’dan: “Şarap helâl midir veya haram mı?” diye sordular. Onların maksadı Şemseddin’in şerefine dokunmaktı. Mevlânâ kinaye yolu ile: “İçse ne çıkar; çünkü bir tulum şarabı denize dökseler deniz değişmez ve denizi bulandırmaz. Bu denizin suyu ile abdest almak ve onu içmek caizdir. Fakat küçücük bir havuzu, şüphesiz bir damla şarap pisletir. Böylece tuzlu denize düşen her şey tuz hükmüne girer. Açık cevap şudur ki, eğer Mevlânâ Şemseddin şarab içiyorsa, her şey ona mübahtır. Çünkü o deniz gibidir. Eğer bunu senin gibi bir kahbenin kardeşi yaparsa, ona arpa ekmeği bile haramdır.” Buyurdu. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 94, no. 41*)

Bir gün ileri gelen sofiler, babam Hudavendigâr’dan: Abu Yezid (Tanrı rahmet etsin), Ben Tanrı’mı daha sakalı bitmemiş bir genç şeklinde gördüm, buyuruyor. Bu nasıl olur?” diye sordular. Babam: “Bunda iki hüküm vardır: ya Bayezit Tanrı’yı sakalı bitmemiş genç şeklinde görmüş, yahut Bayezid’in meylinden ötürü Tanrı onun gözüne bir genç çocuk suretinde

gözük müştür” dedi. Yine buyurdular ki: Mevlânâ Şems- i Tebrizî’nin Kimya adında bir karısı vardı. Bir gün Şems hazretlerine kızıp Meram bağları tarafına gitti. Mevlânâ hazretleri medresenin kadınlarına işaretle: “Haydi gidin Kimya Hatunu buraya getirin; Mevlânâ Şemseddin’in gönlü ona çok bağlıdır” buyurdu. Bunun üzerine kadınlardan bir grup onu aramaya hazırlandıkları sırada Mevlânâ , Şems’in yanına girdi. Şems, şahane bir çadırdaki oturmuş, Kimya Hatunla konuşup oynuyor ve Kimya Hatun da giydiği elbiselerle orada oturuyordu. Mevlânâ bunu görünce hayrette kaldı. Onu aramağa hazırlanan dostların karıları da henüz gitmemişlerdi. Mevlânâ dışarı çıktı. Bu karı kocanın oynasmalarına mâni olmamak için medresede aşağı yukarı dolaştı. Sonra Şems, “İçeri gel” diye bağırdı. Mevlânâ içeri girdiği vakit, Şems’ten başkasını görmedi. Bunun sırrını sordu ve: “Kimya nereye gitti?” dedi. Mevlânâ Şems: “Yüce Tanrı beni o kadar sever ki istediğim şekilde yanıma gelir. Şu anda da Kimya şeklinde geldi” buyurdu. İşte Bayezid’in hâli de böyle idi. Tanrı ona daha sakalı bitmemiş bir genç şeklinde göründü. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 92, no. 39*)

(...)Mevlânâ “Buna (Senaî’nin İlâhîname’sine) edilen yemin , Kur’an’a edilen yeminden sağlam olur. Çünkü Kur’an’ın sureti yoğurttur. Senâî’nin bu mânaları ise Kur’an’ın yağı ve kaymağıdır” buyurdu. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 257, no. 132*)

Eflâkî’nin bu eserinde tıbbî bilgileri yerle bir eden menkıbeler de bulunmaktadır:

1- İnsanlar –tıbbî bilgilerin aksine– kanla değil, Tanrı’yla yaşamaktadır:

(...) Doktorlar umumiyetle “(İnsan) muhakkak kanla yaşar, yoksa insanın kanı tamamıyla giderse derhal ölür” dediler.(...) Fakat Mevlânâ “Filozofların mezhebinin o kadar kıymeti yoktur. İnsan kan ile değil, Tanrı ile yaşar” dedi. (...) Bundan sonra bir hacamatçının getirilmesini emretti. Hacamatçı gelip hemen iki mübarek kollarının damarlarından neşter vurup kan aldı. O kadar kan akmağa bıraktı ki, neşter vurulan yerde bir sarı sudan başka bir şey kalmadı. Mevlânâ hekimlere dönerek “Nasıl insan kanla mı, yoksa Tanrı’yla mı yaşıyor?” diye sordu. Bunun üzerine hekimlerin hepsi baş koyup Tanrı erlerinin kudretine iman ettiler. Mevlânâ da kalkıp derhal hamama girdi ve oradan çıkınca semâa başladı. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 189, no. 41*)

2- Mevlânâ sıtmalılı olanlar için bir kâğıda yazı yazdırmakta, onun suya atılarak suyunun içilmesiyle, hasta iyi olmaktadır:

Bir gün muhiplerden birini sıtma tutmuştu. Mevlânâ hazretlerine gelip sıtmadan şikâyet etti. Mevlânâ: “yaz ve suya atıp sıtmalıya ver de Tanrı’nın lûtfu ile iyileşsin” buyurup şunları yazdırdı: Ey Ümü’l-Mildem! Eğer sen Yüce Tanrıya iman ettinse başı ağrıtmaz, ağzı bozma, eti yeme, kanı içme. Beni veya filân kimseyi bırakıp Tanrı’ya şirk koşan kimseye git; çünkü ben: “Tanrı’dan başka Tanrı yoktur, Muhammed Tanrı’nın kulu ve elçisidir” diyorum. Sıtmalı bu sudan içince Tanrı’nın yardımını ile iyi oldu. (*Eflâkî: Age., MEB yay., C. I, s. 263- 264, no. 181*)

Bu menkıbenin yorumuna girmeden, sadece Erdem Aydın’dan animizm hakkında kısa bir bilgiyi iktibas etmek yeterlidir:

“Animizm, her şeyde canlılık ve ruh arayan bir anlayıştır. İlkel insanlarda görülür. İlkel insan, insan ruhuna benzer bir biçimde bir ruhun diğer nesnelerde de bulunduğunu tasarlamaştır. Bunun sonucu olarak ruhları çağırmak ya da kovalamak için yöntemler geliştirmiş, dualar, adaklar kullanarak bu işi gerçekleştirmeye çalışmıştır. Büyünün kaynağı da insanın ruhlarla olan bu alışverişinden gelmektedir (Timurçin, 2000:67)

(...) İlkel insanda kendini gösteren bir başka tutum kalıbı çevreyi kendi kopyası gibi tasarlama eğilimidir. Hayvanlar, bitkiler ve nesneler hareket ettiklerine, bir şeyler yaptıklarına, insan yararlı olduklarına ya da engelleyebildiklerine göre onlar da ruhlarla donatılmış olmalıdırlar. Bu tür gözlemsel yaklaşımla ilkel insanda kendinde olduğunu varsaydığı ruhsal durumun diğer canlı ve nesnelerde de bulunduğu kanaati yerleşti. Böylece ilkel insanın dini olan animizm doğmuştur (Malinowski, 1990: 7-8)” (Erdem Aydın: Dünya ve Türk Tıp Tarihi, s. 19-20)

3- Mevlânâ, oğluna memesinden süt vermekte, oğlu da doya doya içmektedir:

*(...) Sultan Veled hazretleri, memede iken daima Mevlânâ’nın kolları arasında uyurdu. Mevlânâ teheccüd zamanı kalkıp gece namazını kılmak istediği vakit, Sultan Veled bağırır ve ağlardı. Mevlânâ hazretleri, onu susturmak için namazı bırakır, kucağına alırdı ve süt emmek istediği vakit, mübarek memesini onun ağzına sokar ve Tanrı’nın emri ile babalık şefkatinin çokluğundan memesinden “İçenler için çok elverişli halis ve sâf süt akardı”(K., XVI, 68) Sultan Veled de bu mâna ve hakikat aslanının sütünden doya doya içer ve uyurdu. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 197, no. 1*)*

4- Mevlânâ’nın hoşlanmadığı kimselerin bir anda erkekliğinin zail olduğu, buna ilaveten homoseksüel olduğu da bu eserde kayıtlıdır:

(...) Mevlânâ hazretleri uzaktan onun (Şeyh Nâsireddin'in) köşküne bakıp sertçe “Ey temyiz kabiliyetinden mahrum olan namert!” buyurdu. Şeyh Nâsireddin hemen o anda , bir ah edip düştü. (...) Nâsireddin (...)” Mevlânâ hazretleri bana bir darbe vurdu.. (...) Ben, onun velâyetinin yüceliğinden habersizdim.(...)” dedi. Nâsireddin'in hemen o anda erkeklığı zâil olup hadım oldu.(...) Mevlânâ “Dinsiz Nâsireddin hadım oldu. Kendi yüce makamında şeytan kardeşler arasında oturmuş, bizim şeklimiz hakkında bir şeyler söylüyordu. Şüphesiz erkeklığı zâil oldu.(...)” buyurdu. Nihayet Nâsireddin o hale geldi ki kendisini kullanmaları için kölelere para veriyordu. (...) (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 232, no. 99*)

5- Sağırlığın, bir kimseye incinme sonucu olduğu; birine “görmezsin ve işitmezsin” deyince onun kör ve sağır olacağı da bu eserden öğrenilen bilgiler arasındadır

Bahâ Veled hazretlerinin (Tanrı onun ruhunu kutlasın) bir müridi vardı. (...) Bir gün Şemseddin hazretleri bundan incinmişti. Bunun üzerine bu müridin her iki kulağı da sağır oldu. Öyle ki hiçbir şey işitmiyordu. Bir müddet sonra Şems hazretleri inayet buyurarak sağırlığını geçirdi. (...) Bir gün pazarın ortasında birdenbire Şems ile karşılaştı. Tam bir kalb doğruluğu ile baş koyup: “Tanrı'dan başka Tanrı yoktur ve Şemseddin Tanrı'nın elçisidir” diyerek dili ile şahadet getirdi. Bunu işiten halk, ayaklandı ve onu dövmek istedi. İçlerinden biri ilerliyerek onu dövdü. Bunu gören Mevlânâ Şemseddin, öyle bir feryat kopardı ki, döven adam orada öldü. Pazar halkı ağlayıp sızlayarak baş koyup hepsi Şems'e kul oldu. Mevlânâ Şems de, Kutbeddin'in elini tuttu, pazardan çıkıp bir köşeye götürdü ve ona: “Benim adım Muhammed'dir; senin, Muhammed, Tanrı'nın elçisidir demekliğin lâzımdı. Halk damgasız altını tanımaz” dedi. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 88, no. 30*)

Bir gün Mevlânâ Şemseddin hazretleri bir mecliste çenk dinlemekle meşguldü. Biri: “derviş ve çenk sesi...” dedi. Şemseddin: “Görmezsin ve işitmezsin” buyurdu. Bunun üzerine bu adam elini boynuna koydu, kör ve sağır oldu. Ne kadar yalvardılsa da imkânı olmadı. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, sahife 118, no. 73*)

6- Mevlâna on yedi kişilik müşhil ve hapları içtikten sonra üç gün, üç gece semâ yapmakta, özel hekimi olan Ekmeleddin bu kudreti hiçbir velinin gösteremediğini belirterek onun “sıfatları pek yüce bir zât ve Tanrısal bir hakîm“ olduğunu söylemektedir:

(...) Mevlânâ Ekmeleddin'e on yedi seçkin dost için müşhil ve haplar hazırlamasını emretti. (...) Mevlânâ hazretleri içeri girdi. Ekmeleddin'in hazırladığı on yedi kâşeyi birer birer içti.(...) Mevlânâ derhal buyurdu, buz getirdiler. Buz parçalarını yemeğe başladı. Anlatılamayacak derecede yedi. Ondan sonra da semâa başladı. Üç gün, üç gece sema yaptı. Öyle ki Ekmeleddin sarığını yere vurarak figan ediyor, nâralar atıyor ve “Bu hal beşerin kudreti dışındadır. Bu kudreti velilerin hiç biri göstermemiştir” diyordu. (Devrin filozof ve doktorları) hepsi tam bir samimiyetle mürit oldular ve “Bu er oğlu er, Tanrı tarafından kuvvetlendirilmiştir. Bu, sıfatları pek yüce bir zât ve Tanrısal bir hakîmdir” dediler. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 187, no. 40*)

7- Mevlânâ bütün tıbbî kaideleri alt üst ederek bir menkıbede on gün, bir diğerinde ise tam on altı gün yemek yemeden, su içmeden ve uyumadan durmakta; daha sonra elli kaba yakın yemek yediği halde, karnında zerre kadar bir şişkinlik peyda olmamaktadır:

(...) Mevlânâ semâ'a o kadar dalmıştı ki, on altı gün zarfında ne yemek yedi, ne su içti, ne de uyudu. On altı gün sonra nefis yemekler getirdiler. Mevlânâ: “Dostlar afiyetle yesinler. Benim tam iştahım yok” dedi. (...) O gece Mevlânâ yemek getirmelerini emretti. Her bir yemekten dörder kap getirdiler. Hepsini de tam bir iştihâ ile yedi. Elli kaba yakın bir yemek yedi, sonra tekrar semâ'a kalktı. (...) İşte o zamanda bu kadar yemek yediği halde onun mübarek karnında zerre kadar bir şişkinlik peyda olmadı. Yemekten evvel nasılsa yine öyle idi. Bu da onun nadir ve görülmedik kerametlerindendir. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 326, no. 244*)

Ve ayrıca:

(...) Tâbhanede (Mevlânâ ile) birlikte halvete girdik. On gün hiç yemek yemedi. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 491, no. 544*)

8- Mevlânâ “şiddetli uykusuzluğa bağlı dimağ bozukluğunda“, elini hastanın başına sürerek onu iyileştirmektedir:

Çelebi Celâleddin Mevlânâ hazretlerine uykusunun fazlalığından şikâyet etti. Mevlânâ haşhaşın usaresini çıkarıp yemesini emretti. O da bunu yaptı ve tamamiyle uykusuz kaldı. Hattâ o derecede ki, uykusuzluğun şiddetinden dimağı bozuldu. Bunun için tekrar Mevlânâ'ya müracaat etti. Mevlânâ mübarek elini onun başına sürdü ve o, bu hastalıktan kurtuldu. (*Eflâkî: Age., M.E.B. yay., C. I, s. 321, no. 256*)

9- Aşağıdaki menkıbe, “teşhis ve intak sanatı”na yediyüz yıllık örnek olarak, edebiyat derslerinde okutulacak değerdedir:

(...) Bir gün Mevlânâ'nın huzurunda oturmuştum. Mevlânâ birdenbire kalktı: “Aleykesselâm“ dedi ve oturdu. Biz hiç kimseyi görmedik. Ondan sonra; “İleri gel“ dedi ve: “Sana emrolunanı yap. İnşallah beni sabredicilerden bulursun“ (K., XXXVII, 102) âyetini okudu ve : “Ne yapmak lâzımsa yap“ buyurdu. Çelebi Hüsameddin hazretleri baş koyup bu hali sordu. Mevlânâ: “Gazapla dolu, mavi gözlü ve sarı yüzlü bir sahsın bana doğru geldiğini gördüm. Bu şahıs bana selâm verdi ve “Ben sıtmayım. Bana humma derler” dedi. Ben de üç gün misafirim olmasına müsaade ettim” buyurdu ve derhal titremeğe başladı. Üç gün tamam olduktan sonra bir daha sıtma görmedi. Bütün dostlar Mevlânâ'ya uyarak üçer gün sıtmaya yakalandılar.” (Eflâkî: Age., M.E.B. yay., C. I, s. 423-424, no. 396)

Bu menkıbenin de yorumuna girmeden, sadece Erdem Aydın'dan animizm hakkında iktibas edilen bilgiyi tekrarlayanın yeridir:

“Animizm, her şeyde canlılık ve ruh arayan bir anlayıştır. İlkel insanlarda görülür. İlkel insan, insan ruhuna benzer bir biçimde bir ruhun diğer nesnelerde de bulunduğunu tasarlamıştır. Bunun sonucu olarak ruhları çağırarak ya da kovalamak için yöntemler geliştirmiş, dualar, adaklar kullanarak bu işi gerçekleştirmeye çalışmıştır. Büyünün kaynağı da insanın ruhlarla olan bu alışverişinden gelmektedir (Timurçin, 2000:67)

(...) *İlkel insanda kendini gösteren bir başka tutum kalıbı çevreyi kendi kopyası gibi tasarlama eğilimidir. Hayvanlar, bitkiler ve nesneler hareket ettiklerine, bir şeyler yaptıklarına, insan yararlı olduklarına ya da engelleyebildiklerine göre onlar da ruhlarla donatılmış olmalıdırlar. Bu tür gözlemsel yaklaşımla ilkel insanda kendinde olduğunu varsaydığı ruhsal durumun diğer canlı ve nesnelerde de bulunduğu kanaati yerleşti. Böylece ilkel insanın dini olan animizm doğmuştur (Malinowski, 1990: 7-8)” (Erdem Aydın: Dünya ve Türk Tıp Tarihi, s. 19-20)*

10- Doktorlara göre: “Mevlânâ'nın kudret elinin yaptığı tedavinin, tıp kaidelerinde ve hikmet kanunlarında (Felsefe) yeri yoktur“:

Fahreddin-i Sivasî, yüksek ateşli ve tehlikeli bir sıtmaya yakalanmış, bir müddet yatalak olmuş ve pervâne gibi yanmıştı. Bütün doktorlar tedavisinden âciz kalmışlardı. Mevlânâ hazretleri kendisini siyarete gitti, onu bu halde görünce sarmısak taneleri tedarik etmelerini ve onları dövüp hastaya yedirmelerini emretti. Doktorlar bu tedavi tarzında haberdar

oldukları vakit hastanın sıhhatinden tamamiyle ümitlerini kestiler; (fakat) Tanrı'nın inayeti ve onun erlerinin himmetiyle hasta hemen o gece terleyip iyileşti. Bunun üzerine doktorlar: “Bu tedavi Mevlânâ'nın kudret elinin yaptığı bir tedavidir, yoksa bunun tıp kaidelerinde ve hikmet kanunlarında (felsefe) yeri yoktur“ dediler. (*Eflâkî: Age., M.E.B. yay., C. I, s. 321, no. 255*)

11- Ayrıca bu eserde, Baha Veled'in de birinin başına sopayla vurarak öldürmesi, sıradan veya önemsiz bir olay gibi anlatılmakta; niçin bu cinayeti işlediği kendisinden sorulduğunda, insan değil, bir köpeği öldürdüğü cevabıyla karşılaşılmaktadır. Ama daha sonra mezar açıldığında, ölen kişinin yerinde uyuyan bir siyah köpek bulunduğu müşahade edilmektedir. Bu durumda o köpeğin neden ölü olmayıp da canlı ve uyumakta olduğunu, insanın hayvana nasıl döndüğünü (transformasyon) ve köpek bile olsa hayvanın yaşama hakkı olduğunu sorgulamak kimsenin aklına gelmemektedir:

(...) Bir gün bir zâlim, Bahâ Veled'in önüne çıktı. Bahâ Veled, onun bir mazlumu incittiğini görüp,(...) asâsıyla ona vurdu ve derhal canını cehenneme gönderdi. Zâlimi kaldırıp mezara götürdüler. İslâm sultanı: “Bahâ Veled, sebepsiz o adamı niçin öldürdü, sebebi ne idi?” diye tereddüde düştü. Mevlânâ (...) “Ben gerçekten bir köpek öldürdüm(...) diye buyurdu. Sultan bu sözleri işitince, gidip o münafığın kabrini açmalarını emretti. Kabri açınca içinde siyah bir köpeğin uyuduğunu gördüler. Padişah hemen başını yere koyarak özür dilemeğe başladı. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 128, no. 30*)

Bu menkıbe üzerinde düşünülecek olursa:

– Mahkeme kararı olmaksızın kimsenin hayatına son verilemez. Öldürülecek kişi bir zâlim bile olsa, sonunda müslümandır, insandır ve bir takım haklara sahiptir.

– Eğer müslüman değilse, gayrimüslimlerin haham veya papazları, onların hakkını zaten titizlikle korur.

– Öyle sorgusuz-sualsiz, mahkeme kararı olmaksızın bir kimse tecziye ve katledilecek olursa, kısasa kısas (*lex talionis*) ve diyet meselesi bu işe karışır. Koca Osmanlı devletinde, Fatih Sultan Mehmed'in haksız yere bir mimarın elini kestirmesi üzerine, mahkemeden, Fatih'in de kısasen elinin kesilmesi kararının çıktığını hatırlayınız.

– Sonra müellif, öldürülenin başına sopa ile vurulması, mezarda siyah

renkli bir köpeğin uyumakta olması gibi teferruatı verdiği hâlde, ölenin techiz ve tekfininden bahsetmemektedir.

– Ölen kişi, velev ki bir mücrim bile olsa, techiz ve tekfini yapılmalıydı, cenaze namazı behemahal kılınmalıydı.

– “Kabri açıldığında içinde siyah bir köpeğin uyuduğunun görülmesi“, ölenin kefenlenmediğini göstermektedir.

– Bu durum muvacehesinde, gömülenin bir köpek olduğu kabul edilse bile, İslam Sultanı’nın hadiseyi haber alması, tereddüte düşmesi, hadiseyi soruşturması, Baha Veled’in “Ben gerçekte bir köpek öldürdüm” demesi, daha sonra fethi kabir yapılması, bunların hepsi zamana müteallik veya mütedair işlerdir; mezara canlı bir köpek bile gömülmüş olsa – çünkü köpeğin uyuyor olduğu belirtilmektedir– bu kadar geçen zaman zarfında havasızlıktan çoktan ölmüş olması gerekirdi.

– Sonra meyyit yerine gömülenin canlı ve uyuyan bir köpek olması, “boynuzsuz koçun hakkının, boynuzlu koçtan alınacağına inanan” Müslüman halkın inanışlarına terstir.

– Ve son olarak, böylesine enteresan bir hadise gerçek olmuş olsaydı, o devre ait salnamelerde veya vakanüvislerin tarihlerinde behemahal yazılırdı. Halbuki Eflâkî dışında hiçbir kaynakta bu ve benzeri farklı, müthiş ve harikulâde vak’aların kaydı mevcut değildir.

12. Bu eserde anlatıldığına göre Mevlânâ, suları donmakta olan bir havuza girip üç gün üç gece kaldığı halde kendisine bir şey olmamakta, daha sonra da dokuz gün ve gece durup dinlenmeden ve uyumadan semâ yapabilmektedir:

Sonbaharın sonları ve kışın başlarında idi. (...) O günlerde sular donmağa başlamıştı. Mevlânâ elbiselerini çıkarıp havuza girdi ve orada bir hayli gecikti. (...) Onun havuza girip oluğun altında oturduğunu, mübarek başına suyun aktığını ve gırtlığına kadar soğuk suya gömüldüğünü gördüm. Böylece üç gün üç gece orada kaldı. (...) “Bu mevsimde soğuk su zararlıdır” dedim. (...) Mevlânâ : “Soğuk, kalbi donmuş insanlara tesir eder. Tanrı erlerine değil” buyurdu ve hemen dışarı çıkıp semâya başladı. Dokuz gün ve gece bir an bile durup dinlenmedi ve uyumadı. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 443, no. 463*)

13. Diğer kalaslardan yarım arşın kısa olan kalas, Mevlânâ’nın elini sürmesiyle, onlardan yarım gez daha uzun hale gelmektedir:

(Ustalar bir kalasın yarım arşın kısa olduğunu gördüler) Mevlânâ:

“Hayır, hayır, böyle güzel bir ağaç kısa olamaz. Her halde siz onu yanlış ölçmüşsünüz” dedi. Benim ustam kalkıp Mevlânâ’nın önünde tekrar ölçtü, fakat ağaç eskiden ne idiyse yine oydu. Bunun üzerine Mevlânâ yaklaşıp ağacı okşadı ve “Böyle düzgün bir ağaç nasıl kısa olur? Bu, dülgerlerimizin ölçüde yaptıkları hatadandır” dedi ve sonra: “Şimdi bir daha ölç” buyurdu. Ustalar aynı gez ile tekrar ölçtüler, (bir de baktılar ki) bu ağaç, diğer ağaçlardan yarım gezden fazla uzundur. (*Eflâkî: Age., M.E.B. yay., C. I, s. 234- 235, no. 153*)

14. Sadece tıbbî kanunlar değil, tabiat kanunlarının da alt-üst edildiği bu eserde, bir gün evvel dikilen hıyarlar ertesi gün mahsul vermektedir:

(...) Çelebi: “Kerimeddin bu bostandan dostlar için teberrüken birkaç hıyar getirmez misin?” diye buyurdu. Ben de: “Hüdavendigâr (emriniz) başımın gözümün üstüne, fakat daha dün dikmişlerdir. Taze hıyar bir ay sonra ancak çıkar” dedim. Bunun üzerine o: “Çok söyleme de git getir” diye buyurdu. Ben de yavaşça dışarı çıktım, bostana girdim. Bir de baktım ki, bir fidanda dört zarif hıyar var. Derhal secdeye kapandım, dördünü kesip Çelebi hazretlerine getirdim. Orada bulunan ulu kişiler baş koyup hayrette kaldılar. Çelebi hazretler: “Bu kadar küçük hıyarları değil, o tohuma kaçmış sarı hıyarları getir; çünkü onun tohumları bana lâzımdır” dedi. Tekrar dışarı çıktım. Bostanda ocaklarda iki büyük tohumlu hıyar buldum. Alıp Çelebi hazretlerine getirdim. Gülümsiyerek: “Bu salatalıklar bizim Kerimeddin’in himmetiyle bitti, yoksa bu zamanda hıyar nerede? Çünkü Yüce Tanrı, gayb ve yokluk âleminden hayırlı kulları (ahyâr) için binlerce hıyar ve nar yaratmağa kadirdir. Fakat Tanrı’nın âdetine göre kullar, bunu istemeli, buna tam bir teveccüh göstermeli ve onun niyazsız olan dergâhına niyazda bulunmalıdırlar ki, maksatları ve aradıkları şey elde edilsin” dedi. (...) Çelebi hazretleri oradan hareket ettikten sonra bostanın daha çiçek bile açmadığını gördüler. Bostanda ancak bir ay sonra taze hıyar oldu. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 278, no. 49*)

15- Ârif Çelebi’nin “bir bakması” bile, karşısındaki kişinin “şiddetli bir sıtma” ya tutulmasına sebep olmakta; o kişi “Mesnevî okuyup semâ ile meşgul olmakla” iyileşmektedir:

(...) Eflâkî rivayet eder ki: Bir gün Lâdik’e giderken ben miskiniden bir hâtâ sâdır olmuştu. Bunun üzerine Çelebi birdenbire bana bir baktı. Hemen o anda halim değişti ve bende titreme ile birlikte şiddetli bir sıtma (teb-i muhrîka) peyda oldu. Hayale döndüm. Öyle bir hale geldim ki benim için yaşamak imkânsız (gibi) gözüktü. Beni Cehennemde baş aşağı astıklarını ve oradan tekrar çıkardıklarını gözümle gördüm. Ben, o

hazretin ayrılığından yandım. Sık sık Azraili önümde tecessüm etmiş bir halde görüyordum. Ne kadar yalvarıp yakarıyorsam da Çelebi hiç iltifat etmiyor ve beni iyadete gelmiyordu. Tam kırk gün o amansız belâyâ müptelâ oldum. (Ateşim yükselmişti, ağlayıp inliyordum. Çelebiyi gördüm) Bana “Kalk iki kulağını tut, üç defa yukarı sıçra ve şu şiiri oku!” dedi. (...) Ben ölmüş kulun eline bir nar verdi ve. “Mesnevî oku ve semâ ile meşgul ol” dedi. Ben, o anda o hastalığın benden tamamıyla geçtiğini, sanki öyle bir hastalığı hiç görmemiş döndüğümü ve yeniden dirildiğimi gördüm. (...) (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 312-313, no. 91*)

16- Müellif, yanına kapılandığı Ârif Çelebiyi yüceltmek için her fırsatı değerlendirir, onun içki müptelası olmasını bile son derece tabii, hattâ mânâsını biz sıradan okurların anlayamayacağı esrarengiz bir olay olarak gösterirken; bu yüceltmeden onun köpeği bile nasibini almakta, “köpeklerinin de mürşid olduğu” söylenmektedir:

(...) Ârif Çelebi sofiye: “Bizim köpeklerimiz de mürşiddirler”(…) dedi. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 304, no 81*)

ve:

Çelebi Ârif hazretleri , Şeyh Nâsıheddinden köpeği Kıtırmir’i alıp götürdüğünde, Kıtırmir’e: “Bizimle beraber gel” diye işaret etti. Köpek birkaç adım gittikten sonra geri dönüp Nâsıheddin’e baktı. Nâsıheddin: “Ne bakıyorsun? Keşki senin yerinde olup o kapının köpeği ben olaydım” dedi. Bunun üzerine köpek bir iki defa yuvarlanıp havalandıktan sonra koşarak gitti. Arkadaşlarla birlikte bulunuyordu. Bu köpeğin kerametlerinden biri de şuydu: Sefer ve hizada hiçbir köpek ona saldırıp havlamazdı. Köpekler onu gördükleri vakit koklarlar, sonra onun etrafında bir halka çevirip siner ve yatarlardı. Eğer Çelebi bir yere bir haberci gönderecek olursa Kıtırmir’i de yanına katardı. Habercinin gideceği yol on günlük hatta bir aylık bile olsa, Kıtırmir onu gideceği yere kadar götürür sonra dönüp gelirdi. Kıtırmir’in tüyünü, sıtma için alır tütsü yaparlardı ve sıtma geçerdi. Kıtırmir bir yerde şeriat ve tarîkate aykırı bir şey görse üzerine işerdi. Hanedanı inkâr edenlerin yemeğinden de hiç yemezdi. Eğer onların yemeğini gizlice muhiplerin yemeğine karıştırıp ona verselerdi koklar, ağzına koymazdı.(…) Çelebi, daima onu kendi eliyle yedirir, okşar ve şu şiiri okurdu: Köpeklere böyle nimet verdikten sonra insanlara ne devlet vermezler? (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 304- 305, no. 82*)

Bu menkıbede bahsedilen “Kıtırmir isimli köpeğin tüyünden tütsü yapılmasıyla sıtmanın iyileşmesi” akıl ve mantığa olduğu kadar, tıbbı da aykırıdır.

“Köpeğin şeriat ve tarikate aykırı bir şey görünce üzerine işemesi” akıl, mantık ve İslam’la bağdaşmaz.

“Hanedanı inkâr edenlerin yemeğinden de köpeğin hiç yememesi” Ahmed Eflâkî’nin asıl maksadını ortaya koymakta; bu menkıbenin Ârif Çelebiyi yüceltmek niyetiyle yazıldığını, ama hayvanların İslamî hükümlere bağlı olmak gibi bir yükümlülüklerinin bulunmadığından müellifin habersiz olduğunu ilan etmektedir.

17. Müellif, hizmetine girdiği Ârif Çelebi’yi yüceltme vazifesine, onun ölümünde de devam ederek kendisi için *hyperdulie*, Ârif Çelebi hakkında ise, öldükten sonra bile *magistere* hizmetini ifa ettirmekten geri kalmamakta ve akıl ve mantık hilafına, onun sanki bir canlı imiş gibi “tabuta sığmayan ayaklarını çektiğini”; kışın, zemheri soğuşunda cenazesine katılan ve “başı açık, yalınayak” ahalinin Tanrı’nın inayeti yanı sıra, “Onun velâyetinin eseri olarak” hasta olmadığını söylemektedir.

Eflâkî, “Ârif Çelebi’nin tabuta sığmayan ayaklarını çektiğini” anlatırken, sanki testere yerine kelime kullanan bir *Prokrust* gibidir:

(Ârif Çelebinin ölümü anlatılıyor) (...) Tabutu hazırladılar. Fakat tabut biraz kısa geldi. Ârif Çelebi’nin vücudu tabuta sığmadı, ayakları dışarıda kaldı. Bütün arkadaşlar feryad ve figan ettiler. Bunun üzerine Tanrı’nın kudretiyle onun ayakları kendiliğinden çekildi. (...) O günü tam zemheri günlerinin ortası idi. Şiddetli bir kış hüküm sürüyordu. Bununla beraber Konya ahalisinin çoğu başı açık, yalınayak idiler.(...) Bu kar ve kışta ipek gibi olan yer, demir gibi donmuş olduğu halde onun velâyetinin ve Tanrı’nın inayetinin eseri olarak bu binlerce insandan hiç birine zarar gelmedi ve o seçkin sultanın himmeti ile kimseye bir elem erişmedi. (...) (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 325- 326, no. 100*)

18- Kâbe, Mevlânâ’nın üzerinde dönmektedir:

(...) Fahrü’n-nisâ medresenin dışına çıkınca Mevlânâ: “Yukarıya bak, maksudun hâsıl olmuştur” buyurdu. Fahrü’n-nisâ Kâbe-i muazzamanın Mevlânâ’nın üzerinde döndüğünü bizzat gözleriyle şeksiz, şüphesiz gördü. (...) (*Eflâkî: Age., M.E.B. yay., C. I, s. 279, no. 200*)

Eflâkî’nin meşhur kitabında İslamî inanca aykırı daha pek çok menkıbe göze çarpmaktadır:

Bu eserde anlatıldığına göre Baha Veled’in müridi olan Kudbeddin İbrahim, bir pazar yerinde Şems’le karşılaştığında “Tanrı’dan başka

Tanrı yoktur ve Şemseddin Tanrı'nın elçisidir diyerek dili ile şahadet getirmekte, bunu işiten halk ayaklanmakta, içlerinden onu döven biri ise Mevlânâ Şemseddin'in feryadı üzerine orada ölmekte, pazar halkı da ağlayıp sızlayarak Şems'e kul olmakta"dır. Aynı menkıbenin devamında ise Şems, "kendi adının Muhammed olduğunu" söyleyerek, kelime-i şahadetteki Muhammed'in kendisi olduğunu ifade eder tarzda konuşmaktadır:

Bahâ Veled hazretlerinin (Tanrı onun ruhunu kutlasın) bir müridi vardı. (...) Bir gün Şemseddin hazretleri bundan incinmişti. Bunun üzerine bu müridin her iki kulağı da sağır oldu. Öyle ki hiçbir şey işitmiyordu. Bir müddet sonra Şems hazretleri inayet buyurarak sağırlığını geçirdi. (...) Bir gün pazarın ortasında birdenbire Şems ile karşılaştı. Tam bir kalb doğruluğu ile baş koyup: "Tanrı'dan başka Tanrı yoktur ve Şemseddin Tanrı'nın elçisidir" diyerek dili ile şahadet getirdi. Bunu işiten halk, ayaklandı ve onu dövmek istedi. İçlerinden biri ilerliyerek onu dövdü. Bunu gören Mevlânâ Şemseddin, öyle bir feryat kopardı ki, döven adam orada öldü. Pazar halkı ağlayıp sızlayarak baş koyup hepsi Şems'e kul oldu. Mevlânâ Şems de, Kutbeddin'in elini tuttu, pazardan çıkıp bir köşeye götürdü ve ona: "Benim adım Muhammed'dir; senin, Muhammed, Tanrı'nın elçisidir demekliğin lâzımdı. Halk damgasız altını tanımaz" dedi. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 88, no. 30*)

Kezâ bu eserdeki pek çok menkıbeden Ulu Ârif Çelebinin şarap içtiği öğrenilmektedir. Aşağıdaki menkıbede belirtildiği üzere "bilinen âdeti üzere uykuya dalmıştı, fakat o dervişin ne dediğini işitiyordu" şeklindeki sözler, uykuya dalan birinin etrafındaki konuşmaları işitmesi mümkün olamayacağına göre, üstü kapalı olarak "şarap içmekten ötürü mahmur, sarhoş" demek değil midir?

Ayet hükmüyle "Sekir veren her şey -şarap da buna dahildir- haram kılındığı" zaman bütün sahabenin şarap kaplarını artık bundan sonra kullanmamak için kırdığı bilinirken, Ârif Çelebi'nin şarap testisini müellif "uğurlu" sayarak sakladığını, "ondan su içen hastaların çabucak iyi olduğunu" yazmaktan çekinmemektedir. Tıpkı *Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 302, no. 79*'da anlatıldığı gibi:

"(Bir gün Çelebi, şehzadelerin mektebine uğrar) O günü yirmiye yakın talihli arkadaş yudum yudum şarap içti ve İsa gibi keyiflendiler. Gecenin üçte biri geçince, bir ibrik şaraptan başka kalmadı. İlâhi dost, Sultan Veled'in torunu Burhaneddin İlyas paşa da arkadaşların sakisi idi. Birkaç defa bu muhlis kula: "Şarap yoktur, tedârik etmek lâzımdır" diye işaret etti. Çelebi Ârif hazretleri de bilinen âdeti üzere uykuya dalmıştı,

fakat o dervişin ne dediğini işitiyordu. Mübarek gözünü açıp: “Ne çok konuşuyorsun, sus! O velinin küpündeki helvanın üç yıl tükenmediğini işitmedin mi? Ona kayb âleminden bir yardım yetiştirdi. Eğer bir ârif bir bardaktan sabaha kadar içse buna şaşılmaz” buyurup, mübarek ibriği eline aldı ve tekrar İlyas Paşanın eline verdi. Yirmi kişi kabakuşluğa kadar o mânâdan içtikleri ve hepsi de mest olup uykuya daldıkları halde yine o ibrik dopdolu idi.(...) Bu muhlis kul o şarap testisini öylece sakladım. Uğurlu sayarak ondan su içiyorlardı ve bu testiden içen hastalarda çabucak şifa hâsıl oluyordu.”

Ârif Çelebinin İslam’da haram kılınan (yani yasaklanmış olan) şarap içmesi de esrarengiz bir hava verilerek ve “mübarek“ sıfatı kullanılarak anlatılmaktadır:

(...) Cem’in kadehinin çadırında ve istiğrakın büyük kadehinde mâna güzeline, içli dışlı olmıyanların (namahremlerin) gözlerinden saklardı. Hattâ iyi gören kimselerin gözlerini bile bağlar, onları görmez hale getirir, kendisi de celil olan Tanrı’nın gerdek odasında gizlenirdi. (...) Çelebi hazretlerine hava ve su değişmesinden ötürü bir rahatsızlık geldi, mübarek mizacı bozuldu. Bunun üzerine şehrin bütün doktorları onun mizacının düzelmesi için su ile karışmış şarap içmesini tavsiye ettiler. Fakat Mevlânâ Alâeddin, onun daima oruçlu ve zâhirî incelikleri gözeterek halkı dine dâvetle meşgul olmasını istediği için bu hale kızıp itiraz etti. Birkaç mürid de şeyhlerine uyup münafıklık ettiler. Bâtınları basiret nuruyla her şeyi görebilir bir hale gelmiş olan fakir dervişler ve haberi olan dostlardan bir topluluk Çelebi’nin bânına bakarak zâhirî haline önem vermediler. Bu haber Çelebi’nin mübarek kulağına ulaşınca kızıp kalktı ve bir halvethaneye girip onbeş güne yakın yemek yemedi ve su içmedi. Gerake hazretleri ve müridler bir lokma iftar etmesi için çok yalvardılar ve ağlayıp sızladılarsa da hiç mümkün olmadı. Ârif Çelebi: “Dostlarımızın tasavvurlarına göre bizim gıdamız şarap ve kebaptır ve yaşamamız da sudandır”. Onlar: “Geceyi Rabbimin yanında geçirdim” sözünün yemek verdirilişinden haberleri yoktur. Onlar. Bizim başka bir şaraptan mestoldüğümüzü bilmiyor, bizi kendileriyle mukayese ediyorlar. Eğer onlar birkaç gün riyakârlık yapmasalar hiç yiyecek bulamazlar ve kimse onlara selâm vermez ve (bu suretle) onların şeyhlikleri de kalmaz; beş gün yemeseler öleceklerinden korkarlar” dedi. On altıncı Cuma günü idi. (...) Çelebi hazretleri kalkıp halvetten dışarı çıktı ve (...) kendini sofanın penceresinden, dışarıda akan büyük ırmağa doğru attı. (...) Nehrin suyu o kadar taşkındı ki (...) bütün bostan dolaplarının ve değirmenlerin çarklarını

yıkmıştı.. Su, kendi seviyesinden bir mızrak boyu yükselmişti. (...) Çelebi iki ok menzili suda ilerlemişti. (...) (Sonra yalvarmalar üzerine Çelebi sudan çıktı) Bir tulum şarap hazırlamalarını emretti. O bu kadar gün yemek yememiş ve uyku uyumamıştı. Tulumun ağzını mübarek ağzına dayadı bir defada hepsini içti ve kalkıp semâya başladı. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 259-262, no. 34*)

Hatta Ârif Çelebi'nin şarap kadehini başına döktüğü halde elbisesinin ıslanmaması da “garip kerametlerden” olarak anlatılmaktadır:

(...) Çelebi hazretlerinin hizmetinde sohbet etmiştik. Saf, eski ve nefis bir şarap içmekle meşgulduk. Ârif Çelebi, elinde iki dolu kadeh olduğu halde: “Hayvan gibi olan aşağı tabakadan insanların tasavvuruna göre, Ârif’e şarap için diyor ve onu yeriyorlar. Şarap içip diğer insanlarla bir olmak bizden ırak olsun!” dedi. Hepsini hayrette kalıp sustular. (...) Ârif Çelebi ben kuluna: “İleri gel, bir bak, bu şarap mıdır, yoksa başka bir şey midir?” diye işaret etti. Kalktım edeple ilerledim ve dostluk kadehi içinde erimiş bala benzer, fakat katı bir mayı gördüm. Bana. “Ye!” diye emretti. Ben de bir parmak aldım ve has ekşi şarap olduğunu gördüm. (...) Derhal halim değişti, secdeye kapandım, bir müddet kendimden geçmiş bir vaziyette kaldım. Bunun üzerine Çelebi: “Biz bu cins şarap içiyoruz” dedi. (...) O anda Sahip oğulları ve mecliste bulunanların hepsi başlarını açıp kul ve mürid oldular ve o aldatici düşünceden dolayı istiğfarda bulundular. Yine bu zât şöyle anlattı. Başka bir gece büyük bir zevkle meşguldüler. Saki, kadehi doldurup Çelebi'nin mübarek eline verince Çelebi: “Bu sudan çok usandım, sizin tasavvurunuzla göre ise biz şaraptan sarhoşuz veya bizim sarhoşluğumuz üzüm suyundan oluyor; halbuki dünyanın şarapları bizim canımızın ışığından sarhoş olurlar ve insanlara sarhoşluk verirler” dedi (...) O sırada başına bir kadeh şarap döktü. Biz hepimiz ne olacak diye bekliyorduk. Sanki o kadehin içinde bir damla su yoktu. Çünkü kadehteki bütün su onun başında öyle kayboldu ki bir eser gözükmedi. Yere ve onun elbisesine de bir damla damlamadı. Bu, garip kerametlerdendir. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 267, no. 38*)

Ahmed Eflâkî'nin yazdığı bu menakıb kitabından iktibas edilen ifade özelliklerine bakarak, eksajerasyona çok meyyal, hiperbolik bir üslûba sahibolduğunu söylemek mümkündür.

Mevlânâ ve Çelebiler hakkındaki menkıbeleri anlatırken, onların uzuvlarından bile “mübarek” sıfatını kullanarak bahsetmekte (mübarek eli, mübarek ayağı, mübarek ağzı, vs), hattâ Çelebilerin şarap içtiği, içi şarapla dolu olan ibrik bile “mübarek” sıfatını kazanmaktadır!

Veya bir başka deyişle bir tarafta *hyperdulie*, öbür tarafta *magistere*!

Bazı menkıbelerde ise müellifin Mevlânâ'yı yüceltmek için anlattığı menkıbe yerine tam oturmamaktadır:

Bir gün Yahudi hahamlarından biri, Mevlânâ hazretleriyle karşılaştı ve ondan “Bizim dinimiz mi, yoksa sizin dininiz mi daha iyidir?” diye sordu. Mevlânâ . “Sizin dininiz” dedi. Bunun üzerine Yahudi derhal Müslüman oldu. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 441, no. 459*)

Yahudi dininin daha iyi olduğunu Mevlânâ'nın söylemesi üzerine hahamın, onu kendi dinine davet etmesi mantık icabı olduğu halde; ne diye “İslam dininden daha iyi olan” Yahudi dininden çıkıp da İslama girmesi, anlaşılır gibi değildir ve mantığa aykırıdır.

Eğer bu menkıbe doğru ise, bir kişinin (daha açıkçası Mevlânâ'nın) hahamın dinini (yani Yahudiliği) İslamdan daha iyi görmesi ve söylemesi, onun gerçek ve samimî bir Müslüman olmadığını göstermez mi?

Eğer bu menkıbeyi yalan kabul edecek olursak, ya kaynak eserimiz olan Menakıb-ül Ârifin yazarı yalan yazmıştır, veya kâmil, örnek ve ulu bir kişi olan Mevlânâ Celaleddin'in yalan söylemiştir.

Yalan, dinimize göre günah-ı kebairdendir, zarurî ve belirli şartlar dışında İslam, yalanı kat'iyyen tecviz etmez! Hem Mevlânâ Celaleddin, hem de Ahmed Eflâkî'ye yalan isnadında bulunulmayacağına göre, menkıbeyi doğru kabul etmekten başka çare görülmemektedir. Bu durumda da yukarıdaki paragrafta izah edildiği veçhile, büyük bir mantık hatası ve dilemma ortaya çıkmaktadır!

İslam dinine göre hüküm veren mahkeme başkanı, Kadı, yani günümüzdeki karşılığıyla Hakim'in mahkemesinden ekmek satın alıp yemek, domuz eti yemekle eşdeğer tutulmaktadır:

Bir şahsa karısı “Ne söylersem onu yapacaksın ve eğer yapmazsan üç talâk ile boş olayım” diye yemin ettirdi. Kocasını razı oldu. Kadın: “Bir batman domuz eti yemen lâzımdır” dedi.(...) Mevlânâ: “Kadının mahkemesinden bir batman ekmek satın alıp ye de boşanma vâkı olmasın” buyurdu. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 405, no. 383*)

Bu menkıbenin de sadece Mevlânâ'yı yüceltmek için icat edildiği, aceleye getirilmiş “hile-i şerriyye”ye bir örnek olması için yazıldığı

veya *elliptique* olduğu, Kadı'nın mahkemesinde hiçbir zaman ekmek satılmadığından bellidir.

Keza bu eserde çizilen *Şems-i Tebrizî* portresi de kan dökücü, intikamcı, bedduacı, affetmeyi bilmeyen, tek kelimeyle menfidir, meselâ yukarıda geçen *Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 88, 30 no.lu* menkıbe ve buna ilaveten:

(Şemseddin bir gün Aksaray'a geldi, bir mescitte konakladı. Yatsı namazından sonra müezzin onu kapı dışarı etmek isteyince) Şemseddin de ona "Dilin şişsin" dedi. Hemen müezzinin dili şişti. (...) Mescidin imamı geldi, müezzini can çekişir halde buldu. (Şemseddini arayıp buldu, özürler diledi) Şems. "İş işten geçmiştir ve hüküm çıkmıştır, ben bir şey yapamam, yalnız onun imanla ölmesi ve ahiret azabını görmemesi için dua ederim" dedi. (...) İmam dönünceye kadar müezzin öldü. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 83, no. 16*)

Bir gün Mevlânâ Şemseddin, Irak-ı Acem'de semâ ediyordu. Bir kalender de o mecliste dönüyor, hırkası daima Şems'e dokunuyor ve bundan hiç çekinmiyordu. Bir iki defa kendisine. "Ey derviş biraz öteye git" diye söyledilerse de kalender: "Meydan geniştir" diye cevap vererek hiç aldırmadı. Mevlânâ Şemseddin de hemen semâ bırakıp gitti. Kalender de o anda yere düşüp öldü. Orada bulunan gönül sahibi dervişlerin yüreklerine bir ateş düştü: "Eyvah! Şems-i Perende (Uçan Şems) yine bir dervişin canına okudu" diye bağırıyorlar. Yakalamak için peşine düştülerse de o uçup gitmişti. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 88, no. 29*)

(...) Kalbi uyanık bazı büyükler, Mevlânâ Şems-i Tebrizî'ye, "Seyfu'llah" (Tanrı'nın kılıcı) derlerdi; çünkü o kimden incinse, ya onu öldürür veya onun ruhunda yaralar açardı; yüz binlerce Kâmil-i Tebrizî, onun (ruhaniyet) deryasında bir damla gibiydi. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 90, no: 34*)

Şems'in "sövmesi"nin bile, insanlar için bir iyilik, rahmet vesilesi olduğu da, ne maksatla yazıldığı pek açık olmayan aşağıdaki menkıbede belirtilmektedir.

Seçkin ve yüksek mertebe sahibi erenlerden olmak için hakaret ve sövmeleri takdis ve yücelme vesilesi olarak görmeyi tavsiye eden böyle menkıbeler, İbranî peygamberi veya kâhini Balaam'ın meselini hatırlatmaktadır:

Bir gün Mevlânâ Şemseddin buyurdu ki: Bistamî mahçuptu. Altmış sene kavun yemedi. “Niçin yemiyorsun?” diye sordular. O da “Mustafa hazretlerinin, onu nasıl kestiğini bilmiyorum” dedi. O halde onun nasıl kavun kestiğini bilmiyen kimse, bundan daha gizli ve müşkül olan ilimlerden nasıl haber verebilir. Yine Şems buyurdu ki: “Ben yüz yıllık kâfire sövsem mümin olur. Mümine sövsem veli olup Cennet’e gider. Yine buyurdu ki. “Biri bana ‘İblis kimdir?’ diye sordu. Ben de, cevap verdim: “Sensin, çünkü biz bu saatte İdris’te gark olmuşuz. Eğer sen İblis değilsen niçin İdris’te garkolmadın? Eğer sende İdris’ten bir eser varsa İblis’ten ne korkun olabilir? Eğer sen ‘Cebrael kimdir?’ diye sorsaydın, ben de ‘Sensin’ derdim.” (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 96, no. 22*)

Şems’in müritlerinden ve âşıklarından kavun istemesi, onların getirdiği kavunları yedikten sonra, kabuklarını başlarına vurması ve “Ey ölüler...” demesi, -yani onları tahkir ve tezyif etmesi bile- onlarda keşifleri hâsıl etmekte, gayip âleminden garip şeyleri görmelerini ve perdelerin yırtılmasını sağlamaktadır:

Mevlânâ Şemseddin zaman zaman kendi müritlerinden ve âşıklarından kavun isterdi. Tabîî, onlar da tatlı kavunlar getirirlerdi. O da yerdi ve kabuklarını onların başına vurur ve . “Ey ölüler! Ne getirdiniz?” derdi. O zaman onlarda keşifler hâsıl olurdu, gayip âleminden garip şeyler görürlerdi ve perdeler yırtılırdı. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 96, no. 47*)

Bu menkıbeler Şems’in lanetinin altında gerçekte rahmet, tahkir ve tezyifinin altında takdis gizli olduğu mesajını vermektedir.

Yukarıdaki iki menkıbeye bakarak, açıkça tahkir, tezyif, hakaret dolu sözlerin Şems’in fem-i muhsininden dökülünce övgü, yüceltme, takdis ve rahmet vesile halini alması, dikkatli bir okuyucuya *İbrani peygamberi veya kâhini Balaam*’ın mucizesini hatırlatmakta (*Ahdi Atik, Sayılar, XXII-XXIV*) ve ister istemez ya bu menkıbelerin içinde veya devamında, ama nafiye olarak onun meşhur konuşan dişi eşeğini aramaktadır!

Bu İbranî peygamberi veya kâhini Balaam, Doğuda, bizim kültürümüzdeki adıyla: **Bel’am ibn Baur**’dur. Ansiklopedilerde bunun hakkında bilgi bulunmadığından, şu ilave bilgileri verebilirim:

Hiz. Musa Tih sahrasında kırk yıl dolaşmıştır. Bunun da sebebi, Hiz. Musa Medyen diyarında Semud kavmine giderken, o diyarın halkının Bel’am ibn Baur’a yalvarmalarından dolayıdır. Halk, ona, “Musa

şehrimize gelmesin” demişti. Bel’am’ın ihtiyar ve hilekâr bir karısı vardı. Bin türlü şeytanlıklarla kocasının damarına girdi. Bel’am gibi peygamber mertebesinde olan kimse, avret sözüne kanarak, “Musa bu şehre gelmeye” diye dua etti. Duası kabul olunup, Cenab-ı Hak derhal Musa’nın dört tarafında bu Tih sahrasını yarattı. Evvelce böyle kum çölü yoktu. Musa, askeri ile bu çölde yedi, Taberî tarihine göre kırk yıl dolaşmıştır. Bu bir rivayete göre de kırk gündür. Kırk gün olması doğrudur. Cenab-ı Hak Musa’nın kavmine gökten men ve selva gönderdi. Onları yiyip doydular. Bu gökten gelen şeyler üzüm, hurma, sirke, tuz, teredir. Selva da, gökten pişmiş olarak düşen bir kuştur. (...) Hz. Musa “Yarab beni bu Tih vadisinde kavmimle beraber perişan edersin, bunun sebebi nedir?” dedi. Cenab-ı Hak da “Sevgili bir dostum, ‘Musa benim şehrim gelmesin’ diye dua etti, duasını kabul edip bu Tih’te perişan ettim” deyince Musa “Yarab, benim duamı da kabul eder misin?” dedi. “Beli ya Musa ederim” deyince Musa hiddetli bir padişah idi, hemen “Yarab, bizi bu çölde perişan etmeye sebep olanı son nefesinde imansız haşreyle” dedi. Derhal Bel’am bin Bâur’un dili tutulup Tevrat ve Zebur’u unuttu. Anladı ki avret sözüne uyduğundan imansız gidecektir, Hz. Musa’ya gidip rica etmeye de utandı. Erzurum tarafında Eğirli dağına gitti. Orada gömülüdür. Mezarında pis kokulu katran kaynar. (Evliya Çelebi Seyahatnamesi: C. IX-X, s. 300-301)

Evliya Çelebi, Seyahatnamesinin C. 1-2’de, Erzurum’u anlatırken, onun mezarı hakkında şu ilave bilgileri vermektedir:

Bir gün Eğirli dağının eteğinde cirit oynarken attan tekerlendim. At da başını alıp “kandesin Eğirli dağ?” diye kaçtı. Hemen can başıma çıkıp diğer bir ata binerek birkaç hizmetçimle arkasına düştüm. Tâ dağın tepesinde atı tutup bindim. O yerde uzun bir mezar gördüm. “Allah bilir, bir ulu türbedir” diyerek rûhu için Fâtiha okudum. Yaya olarak adımladım. Boyu seksen adım geldi. Baş ve ayak uçlarında birer uzun sütun dikilmiş. Bu mezarı tetkikle meşgul iken, ortalığı kötü bir koku kapladı. Herkesi sersem ettiğinden, ben ve adamlarım burunlarımızı tıkadık. Mezara bir baktım ki ne göreyim? Toprak tencerede bulgur kaynar gibi fıkır fıkır bir şey kaynıyor. Zift ve katranlı bir toprak... Buna çok şaştık. Yine atlarımıza binip, güneş batarken Tebriz kapısından içeri girdik. Güneş battıktan sonra paşanın huzuruna vardığımızda, “Şükür sağlığa! Hele atını bütün takımıyla hazır buldun mu?! Buyurdular. “Evet, buldum. Eğirli dağında velilerden birinin uzun bir mezarını ziyaret ettim” diyerek, mezarı gördüğüm gibi anlattım. Eser sahiplerinden Erzurumlu Cafer Çelebi isimli zat da orada idi. Söze başlayarak: “Sakin, Evliya Çelebi! O mezarı bir daha ziyaret etme. Hz.

Musa'nın bedduası ile imansız gitmiştir ki, ona Bâur oğlu Bel'am derler. Yüzlerce yıl yaşamış. Hz. Musa'dan sonra içinin ateşinden Mısır'ı terk ederek bu dağa yerleşmiş. Hâlâ mezarı yaz kış leş gibi kokar. Toprağı bile cehennem azabı çekip kaynar.." buyurdu. Hayret içinde kaldım. (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. I-II, s. 552)

Buna ilave olarak Şems'in dindar Müslümanlarca hoş karşılanmayan tavla oyunu oynadığını da öğreniyoruz. "Güzel bir Frenk çocuğu ile tavla oynadığı" belirtilirken, Şems'i yüceltmek için "o çocuğun kutuplardan olduğu" söylenmektedir. İslam bilgilerine göre, gayrimüslim ve hele çocuk(akıl bâliğ olmayan)lardan "Kutup" olamayacağını, müellif bilmemektedir:

(...) Orada Mevlânâ Şemseddin'in güzel bir Frenk çocuğu ile tavla oynadığını görürsün. Sonunda, oyunu Şems kazanırsa Frengin malını alır. Frenk çocuk kazanırsa Şems'e bir tokat vurur. Sen Frengin vurduğunu görünce hata edip kızmıyasın, çünkü o çocuk kutuplardandır; fakat o, kendini iyi tanımıyor.(...) (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 134, no. 105*)

Bu eserde çizilen ve Mevlânâ'nın torunu olan Ulu Ârif Çelebi portresi de Şems'e benzemektedir:

(...) (Bir) adam, Hak ârifi Çelebi'nin velâyetini tamamiyle inkâr ediyor ve cehaletinden Çelebi Ârif hakkında çok vakitler yakışık almaz söz söylüyor, onun muhipleriyle tartışmalar yapıyordu. Bu sırada da yine bu zat pek fazla gülüyor ve münasebetsiz sözler söylüyordu. (...) Nakiboğlu (İbni Nakib) diye tanınan müderris Mevlânâ Tacettin (...) bundan Çelebi'yi haberdar etti.(...) Çelebi de gazapla ona bir baktı. O adam hemen bir ah çekerek yere düştü, birdenbire değişti ve hırlamağa başladı.. (...) Bir kan alıcı getirdiler, kan aldılar. Fakat iyi olmadı. (...) Birkaç defa kusmak istediye de kusamadı. Hakikatten haberi olmayan bu adam, sanki Musa zamanında küstahlığından dolayı Musa'nın nasihatini dinlememiş ve küstahlıkta bulunmuş gibiydi. (...) Adam derhal can verdi. Çelebi hazretleri daha semâda idi ki adamın kölelerinden saçları kesik ve çul giymiş bir cemaat, onun teşhiziyle meşgul oldular. (...) (Başka bir adam) (...) "Çelebi hazretleri, o biçareye kahrile baktığı zaman bahçenin, kapısından elinde mızrak bulunan birisinin çıktığını ve o adama vurup kaybolduğunu gördüm. İşte tam bu anda o adam yere düştü ve feryatlar yükseldi" dedi. Bunun üzerine Çelebi hazretleri gülümseyerek: "Senin gördüğün o adam,

kullarına bir iş yapmak için misâl âleminden gelen büyük babam Bahâ Veled'in ruhuydu" dedi. (...) Çelebi: "İnkârın uğursuzluğuna bak" diye üç defa tekrar ettikten sonra: "Bütün peygamberler ve veliler (...), mucize ve kerametler göstermek için değil, temiz insanları dâvet ve onlara merhamet etmek için bu toprak âlemine gelmişlerdir. Hattâ onlar, şöhretin âfetinden kaçmak için can atarlar. Fakat ara sıra bedbahtların inkârlarının uğursuzluğu sebebiyle kerametler ve olağanüstü şeyler gösterirler ki başkaları ibret alsınlar ve bir daha böyle bir harekette bulunmasınlar. Talihsiz münkirler o kuvvetli bağdan kurtulup, veliler âlemine rağbet gösterebilirler ve o din sultanının teb'ası olsunlar, onların; koyu gölgelerinde himaye ve tam bir riayet bulsunlar, inkâr edenlerle arkadaşlıktan sakınsınlar" dedi. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 254- 256, no. 31*)

(Çelebi hazretleri Lâdik şehrindeyken) Birdenbire bir kıtlık oldu. Hiç yağmur yağmadı. (Yağmur duasına çıktılar, yağmur yine yağmadı) (Şehrin bütün ahalisi Çelebi hazretlerinin aleyhinde taşkınlıklar gösterip, şehri terketmesini istediler).(...) Bunun üzerine Çelebi hazretleri büyük bir hiddet gösterip: "Ey mayası bozuk eşekler! Sizin bizimle ve müritlerimizle ne işiniz var? Sizin maksadınız yağmurun yağması ve onun semeresini elde etmektir. Siz kendi işinize gidiniz. Biz Gökün su emiri olan Hüdavendigâr'ımızdan kül renkli toprak mensuplarının susuzları için yağmur isteriz" dedi. (...) Âriflere yaraşır eğlencelerle meşgul oldular. (...) Çelebi, (...) münacaatla meşgul oldu. Bir saat sonra "Yarabbî, dostların başına yağmur yağdır" diye bir nara attı. (...) Anlatılamıyacak derecede yağmur yağdı. (...) (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 257, no. 32*)

(...) Cem'in kadehinin çadırında ve istiğrakın büyük kadehinde mâna güzelini, içli dışlı olmıyanların (namahremlerin) gözlerinden saklardı. Hattâ iyi gören kimselerin gözlerini bile bağlar, onları görmez hale getirir, kendisi de celil olan Tanrı'nın gerdek odasında gizlenirdi. (...) Çelebi hazretlerine hava ve su değişmesinden ötürü bir rahatsızlık geldi, mübarek mizacı bozuldu. Bunun üzerine şehrin bütün doktorları onun mizacının düzelmesi için su ile karışmış şarap içmesini tavsiye ettiler. Fakat Mevlânâ Alâeddin, onun daima oruçlu ve zâhirî incelikleri göz ederek halkı dine dâvetle meşgul olmasını istediği için bu hale kızıp itiraz etti. Birkaç mürid de şeyhlerine uyup münafıklık ettiler. Bâtınları basiret nuruyla her şeyi görebilir bir hale gelmiş olan fakir dervişler ve haberi olan dostlardan bir topluluk Çelebi'nin bâtınına bakarak zâhirî haline önem vermediler. Bu haber Çelebi'nin mübarek kulağına ulaşınca kızıp kalktı ve bir halvethaneye girip onbeş güne yakın yemek yemedi ve

su içmedi. Gerake hazretleri ve müridler bir lokma iftar etmesi için çok yalvardılar ve ağlayıp sızladılarsa da hiç mümkün olmadı. Ârif Çelebi: “Dostlarımızın tasavvurlarına göre bizim gıdamız şarap ve kebaptır ve yaşamamız da sudandır. Onlar: “Geceyi Rabbimin yanında geçirdim” sözünün yemek verdirilişinden haberleri yoktur. Onlar. Bizim başka bir şaraptan mestoldüğümüzü bilmiyor, bizi kendileriyle mukayese ediyorlar. Eğer onlar birkaç gün riyakârlık yapmasalar hiç yiyecek bulamazlar ve kimse onlara selâm vermez ve (bu suretle) onların şeyhlikleri de kalmaz; beş gün yemeseler öleceklerinden korkarlar” dedi. On altıncı Cuma günü idi. (...) Çelebi hazretleri kalkıp halvetten dışarı çıktı ve (...) kendini sofanın penceresinden, dışarıda akan büyük ırmağa doğru attı. (...) Nehrin suyu o kadar taşkındı ki (...) bütün bostan dolaplarının ve değirmenlerin çarklarını yıkmıştı.. Su, kendi seviyesinden bir mızrak boyu yükselmişti. (...) Çelebi iki ok menzili suda ilerlemişti. (...) (Sonra yalvarmalar üzerine Çelebi sudan çıktı) Bir tulum şarap hazırlamalarını emretti. O bu kadar gün yemek yememiş ve uyku uyumamıştı. Tulumun ağzını mübarek ağzına dayadı bir defada hepsini içti ve kalkıp semâya başladı. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 259, no. 34*)

(Konya’da çok güzel ve zengin bir kadın vardır. Kendisine Avriya’nın kızı denmektedir. Ârif Çelebi’ye gönlünü kaptırır. Onun uğrunda nakit para, gelirleri ve köylerini feda eder. Onun vuslatı arzusuyla yanar.) Bir gün ondan, uygun olmıyan bir hareket ve ayıplanacak bir hâl sâdır oldu. Bu yüzden Çelebi’nin mübarek kalbi ondan incindi. O gece mübarek sarığını kenarından bir peçe kadar yırtıp ona verdi. O hatun: “Ne buyuruyorsun, ne yapayım?” diye sordu. Çelebi: “Ölmek lâzımdır” dedi. Bunun üzerine Avriya’nın kızı yalvarıp yakardı, fakat mümkün olmadı. İkinci gece fırsat bulup şehit ettiler.(...) (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 290, no. 65*)

(Nâsireddin Vaiz, Çelebi Ârif hakkında biriyle tartışır ve kalkıp Tokat’tan Niksar’a gider. Daha ilk cumasında yaralanarak yine Tokat’a gelir. Nasıl yaralandığını şöyle anlatır) (...) “(Cuma vaazı için minbere çıktığımda) Bir de baktım ki Çelebi Ârif, bir doru ata binmiş ve elinde bir mızrak olduğu halde mescidin kapısından içeri girdi ve tâ minberin önüne kadar gelerek mızrağını hemen benim sol tarafıma vurup ortadan kayboldu. (...)” (Üç gün sonra Nâsireddin ölür, kırkıncı gün Sivas’tan Tokat’a gelen Çelebi durumu sorar, öldüğü söylenince) Çelebi: “Ben, onu şüphesinden kurtardım. Tanrı’ya hamdolsun o, minberin üstünden rahatça Tanrı’nın rahmet deryasına gitti. Cehennem ateşinden kurtuldu” buyurdu.(...) (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 295, no. 72*)

Ârif Çelebi, bizzat müellifin rivayetine göre, evindeki kayısı hoşafından bir kayısı tanesinin yenmesini bile “terbiyesizlik, cinayet ve hıyanet“ olarak vasıflandıracak kadar sinirli, celallidir:

(Eflâkî, Çelebi’nin evini süpürürken, yerde bir dirhem bulup, cebine atar, sonra da kayısı hoşafı kâsesinden bir kayısı tanesini ağzına atar. Çelebi hamamdan gelince kâseyi getirtir) Kâseye bakınca. “Buradan bir tane yemişler, terbiyesizlik etmişler. Niçin böyle yaptın, bu cinayeti işledin ve bu hıyanet senden nasıl sâdır oldu da talihsiz nefsine mağlûp oldun. Bizim kâsemize böyle el uzatan kimse kesemiz hakkında ne düşünmez(...)” (der) (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 301, no. 78*)

Aynı Ârif Çelebi, bir çocuğun elinde bulunan tatlı (metinde herise adıyla geçmektedir) kâsesini izinsiz olarak alıp yiyip bitirmektedir!

Daha sonra bu tatlı (herise) kâsesinin dolu olduğunu gören çocuk, onun müridi olmaktadır.

Ama ancak akıl bâliğ olanların (yani ergen olanların) mürid olabileceği, nedense hiç dikkate alınmamakta veya yazar tarafından bilinmemektedir:

(Sultan Veled’den naklen): Bir çocuğun elinde bir kâse herise ile geçtiğini gördüm. Ârif ona : “Gel!” diye bağırdı. Çocuk gelince, herise kâsesini onun elinden aldı ve kendi önüne koyup yedi. Kâseyi temizledikten sonra çocuğun eline verdi ve. “Kâseyi kapayıp git” dedi. O çocuk ilerledi, kâseyi açtı, içine baktığı vakit, kâsenin eskisi gibi herise ile dopdolu olduğunu gördü ve feryad edip kendinden geçti. Tekrar dönüp geldi, Ârif’in müridi oldu.(...) (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 233, no. 13*)

Hızır peygamber ve diğer bütün azizlerin de Mevlânâ’dan yardım istedikleri de öğrenilen bilgiler arasında olup, “Ne istersen ondan iste“ şeklinde, Fatiha suresine zıt bir mesaj verilmektedir :

(Mevlânâ bir gün vaaz esnasında Hızır ve Musa’nın hikâyesini anlatırken, Şemseddin-i Attâr da) acayip şekilli bir adamın bir köşede oturduğunu ve her defasında başını sallıyarak “Doğru söylüyor ve iyi anlatıyorsun; sanki sen aramızda üçüncü bir şahısmışsın gibi” demekte olduğunu gördü. Bu sözleri işitince, onun Hızır (Selâm üzerine olsun) olduğunu anladı.

Hemen eteğine yapışıp ondan yardım dilemek istedi. Hızır, “Biz hepimiz ondan yardım istiyoruz. Bütün abdal’ın evlad’ın ve ileri gelen kutupların sultanı odur. Sen onun eteğine yapış, ne istersen ondan iste” dedikten sonra birdenbire onun elinden eteğini çekip kayboldu. Şemseddin-i Attâr Mevlânâ’nın (...) Hızır peygamber ve diğer bütün azizler âşıklarımızdandır (dediğini) buyurdu. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 336, no. 259*)

“Mevlâna hazretlerinin inayeti ve Sultan Veled’in bir kimsenin cenazesinde bulunması“, o kimsenin Cennet’te salınarak gezmesini sağlamaktadır:

Yine bir gün Sultan Veled hazretleri (rivayet etti ki:) Kadı Sıraceddin hazretlerinin cenazesini (...) toprağa koyup (Çelebi Hüsameddin) mukrî telkin vermeye başladığı vakit onun mezarından siyah bir dumanın çıktığını, mezarlıktan bir toz kalktığını, sonra tekrar mezara girdiğini gördüm. Çelebi bana “Gördün mü?” dedi. Ben de “Evet, acaip bir duman gördüm” dedim. Sonra o, “İşte o duman, onun geçmiş veliler ve bizim Hüdavendigârımız hakkındaki inkârının dumanıdır. Eğer ben, sana onun diğer hallerini de göstersem acırsın. Kim bilir o daha neler görecektir” dedi. (...) Sonra Çelebi: “Bugünden sonra senin mübarek ayağının bereketi ile Hüdavendigârımız ona şefaât eder. Onun kusurlarına bu sayede bakmazlar da kurtulur ve kurtulmuş rahmetli kullar cümlesinden olur” buyurdu. Sonra (...) “Velileri inkâr etmekten daha büyük bir kabahat ve günah yoktur. Her günah affedilir, ancak benden yüz çevirmek günahı affedilmez. Tanrı’nın velilerinden yüz çevirmek, kâfırlığın ta kendisidir” diye ilâve etti. (...) Çelebi hazretleri üçüncü gece, kadının cennette salınarak gezdiğini gördü ve ondan: “Bu dereceye nasıl eriştin?” diye sordu. O da . “Mevlânâ hazretlerinin inayeti ve Sultan Veled’in cenazemde hazır bulunmasıyle” dedi.(...) (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 183, no. 17*)

Mevlânâ’ya göre “Bizim Muhammed’imiz Tanrı’dan daha Tanrıdır“:

(...) Mevlânâ “İsa’nın hakikatı hakkında ne diyorlar“ diye sordu. Alâeddin: “Onlar İsa’ya Tanrı diyorlar” dedi. Mevlânâ: “Bundan sonra onlara bizim Muhammed’imiz Tanrı’dan daha Tanrı’dır, Tanrı’dan daha Tanrı’dır, de” buyurdu. (*Eflâkî: Age., M.E.B. yay., C. I, s. 266, no: 184*)

Bu noktada, ilahiyatçılara, *blasphemum* ne demektir, veya bu değilse nedir diye sormak gerekmez mi?

Yine bu menkıbelerde, Mevlânâ Celaleddin Rumî'yi Peygamberimizle yarıştırmak ister gibi bir üslup görülmektedir:

Peygamberimiz Mirac'a çıkmıştır, Mevlânâ da Miraca çıkmıştır:

Bir gün Mevlânâ hazretleri şöyle buyurdu: Bir gün bana, Melekût âlemlerine çıkmak ve Ceberut âleminin yollarının yolcusu olmak müyesser olmuştu. Dördüncü kat göğe geldiğim vakit bu feleği kararmış gördüm. Beyt-ül- Memur'un sakinlerinden ve nur âlemine dalanlardan, güneşin böyle kaybolmasını sordum. Bu kutsal kişiler: “Güneş, fakirlerin sultanı Şems-i Tebrizî'yi ziyarete gitmiştir” dediler. Ben, o âlemdeki makamları gezdikten ve göklerin âyetlerini seyrettikten sonra dördüncü kata tekrar döndüm. Güneşin, kendi merkezinde nurlar saçmakta olduğunu gördüm. (Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 95-96, no. 44)

*Bazı menkıbelerde Peygamberimizden daha muktedir veya yüce bir şahsiyet olarak gösterilmekte, **bir kısım menkıbelerde ise âdeta Tanrı yerine konmaktadır:***

Mevlânâ ölülere diriltmekte, ezel ve ebed bilgilerini bilmekte, Cehennemlik olanları Cennet'e ithal ettirmekte, ağaçlar kendisine secde etmekte, Azrail gelerek emirlerini sormakta, olacakları önceden bilmekte, aracılığı olmadan hiçkimsenin imanını kurtaramayacağı,... belirtilmekte, kısacası kendisine Tanrısal sıfatlar izafe edilmektedir!

Ayrıca aşağıda nakledilen 26. menkıbede, Mevlânâ'nın vefat eden karısı Kira Hatun'un da taşlanan (recmedilen) kişileri Cennet'e götürdüğü anlatılmaktadır:

(Hamza adında bir neyzen hastalanıp öldü, gömme hazırlıkları yapılırken) Mevlânâ hemen kalkıp neyzenin evine gitti, kapıdan içeri girince “Aziz dost Hamza, kalk” dedi. Hamza “Buyur!” diyerek kalktı ve ney çalmağa başladı. Üç gün, üç gece büyük bir semâ yaptılar. O gün, yüze yakın Rum'lu kâfir Müslüman oldu. Mevlânâ mübarek ayağını evden dışarı atar atmaz neyzen öldü. (Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 263, no. 143)

(...) Hüdavendigâr'ın son gününde (...) birdenbire odada güzel yüzlü bir adam پیدا oldu. (...) “Ben, kesin karar verme meleği Azrailim, Mevlânâ hazretleri ne buyuracak, diye celil olan Tanrı'nın emriyle geldim” dedi. (Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 57, no. 579)

(Kira hatun bu âlemden göçtüğü vakit) Cenazesi Çaşnigir kapısına gelir gelmez türbenin kapısında durdu, olduğu yerden kıpırdamadı. Yarım saat geçti. Bütün halk hayret içinde ağlıyordu. Sultan Veled hazretleri de müritleri ile birlikte semâ ile meşguldü. (...) Dostlar, cenazeyi götürmek istedikleri vakit, cenaze birdenbire kendiliğinden yürümeye başladı. Yüce türbenin içine o mübarek cesedi gömdüklerinde, o nurlu türbenin içi, beyaz bir nurla tamamiyle doldu; birçoklarının akılları başlarından gitti. O gece keşif sâhibi bir aziz, Kira Hatun'u, Hüdavendigâr'ın kutsal civarında gördü ve ondan cenazesinin neden durduğunu sordu. Kira Hatun: "Dün bu kapıda zina töhmetiyle bir kadınla bir erkeği taşlamışlardı. Bana merhamet geldi, onları bu azaptan kurtarıp Rahman'ın rahmetine ulaştırdım. Cenazenin durmasının sebebi bu idi" dedi. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 193-194, no. 26*)

(...) Mevlânâ üç gün üç gece semâ etti, heyecanlar içinde idi. Üç takım hanende okumaktan ve uykusuzluktan âciz kalmış ve bitkin bir hale gelmişti. (...) Mevlânâ hemen mübarek eteğinin altından elini çıkarıp bir avuç yeni basılmış gümüş para çıkardı. Bizim defimizin içine öyle bir attı ki defin derisi patladı, paralar yere döküldü. Biz bunları toplayıp saydık. Bin yedi yüz sultanî idi. Biz onun gösterdiği bu kudretten hayrette kalmıştık ki , Mevlânâ sabahleyin erkenden evden çıktı, bağın içine doğru yürüdü. (...) O hangi ağaca raslasa, selâm veriyor ve bütün ağaçlar secde ediyordu ve bana Kur'an'daki 'Yıldız ve ağaç secde ederler'(K., LV, 6) âyetinin sırrından bir hikmet gösteriyordu. (...) Ben bu heybetten üç gün üç gece kendimden geçmiş ve dili tutulmuş bir halde olduğum yerde düşüp kalmışım. (*Eflâkî: A.ge., Hürriyet yay., C. I, s. 327, no. 245*)

Konya'da bir adam vardı. Veliler âleminin tamamiyle aleyhinde idi. Bu adam bir gece kendisini Cehennem'de gördü, Cehennem'de bir adam, eli- ayağı bağlı olarak işkence görüyordu. Ona,"kurtulman için velilerin sözlerini oku" dediler, o da yardım isteyince) Hemen kendisine Mevlânâ'nın şiirlerinden birkaç beyit öğretiler. O, bu beyitleri okur okumaz, bütün zincirleri ve bağları üzerinden döküldü ve Cennet'e yönelip gitti. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 71, no. 597*)

Aşağıdaki şu menkıbe eski Yunan pantheonuna ne kadar çok benzemektedir: Bir çok sıradan tanrı, onların da içinden biri baş tanrı, yani Zeus! Bu menkıbe aynen bunu hatırlatmıyor mu: otuz dokuz küçük veya sıradan tanrı, kırkıncısı ise Zeus gibi baş tanrı, veya bizim inandığımız Allah!

(...) Bir gün, büyük emir İrencin Noyin, Veled hazretlerini ziyarete gelmişti. Ondan: “Bizim bahşiler, dünyanın kırk sahibi olduğunu söylüyorlar ve tam bir itikalda bu mezhebe inanıyorlar. Acaba onların bu mezhebinin bir hakikat ve hikmeti var mıdır; yok mudur?” diye sordu. Sultan Veled: “Sonunda, o büyük cemaatin sözüne göre: bu kırk Tanrı içinde büyük bir Tanrı vardır. Diğer otuz dokuz Tanrı onun hükmü altındadır ve her biri Tanrılığını ondan alır. O kırkıncı Tanrı hepsinin hâkimidir ve ondan daha yüksek Tanrı da yoktur. (...) (Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 206, no. 12)

Eflâkî bu menkıbeyi kitabına yazmakla acaba ne yapmak istemiş olabilir? Bu menkıbe neden şimdiye kadar kimsenin dikkatini çekmemiş veya rahatsız etmemiştir?

Bu menkıbeye – ve bu bölümde zikredilen diğer menkıbelere- inanan biri, İhlas ve Hamd suresini ve hattâ bütün Kur’an’ı inkâr ediyor değil midir? *Blasphemum* eğer bu değilse, nedir?

Mevlevîlik hakkında “Altın Kitap” (Clement Huart’a göre) veya *Quelle* (Almanlara göre) olarak kabul edilen Âriflerin Menkıbeleri’ni ve onu yazan Ahmed Eflâkî’yi, bundan sonra artık kaynak kabul edeceklerin, ondan düşünmeden iktibasta bulunacakların, bu tebliğimizi hamakatle ta’n etmeye kalkışacak olanların; iyiniyet, Türkçe ve dinî metinleri anlamanın yanı sıra, İslam itikadı açısından “fârik ve mümeyiz” olup olmadıklarını araştırmak daha doğru olacaktır!

Mevlânâ’nın “Tanrı” ve “Tanrı yapıcısı(?)” olduğu bu eserde bulunan ve alenen birer *blasphemum* olan şu menkıbelerde anlatılmaktadır:

Yine bir gün fakihlerden bir grup, kadıların sultanı Sırâceddin-i Urmevî ‘nin yanında, “Alâeddin Siryanus ciddiyetle, Mevlânâ Tanrıdır diyor” diyerek onu kötülediler ve : “Bu, Peygamberin şeriatı kanununda caiz değildir: hatta küfürdür” dediler. Birkaç muhzir gönderip Alâeddin’i getirdiler. Kadı ondan: “Mevlânâ’ya Tanrı’dır diyen sen misin?” diye sordu. O: “Hâşa, o değil belki ben Mevlânâ’nın Tanrı yapıcısı olduğunu söylüyorum. (...)” dedi. (Eflâkî: Age., M.E.B. yay., C. I, s. 266, no. 185)

ve:

Yine tasavvuf erbabından bir grup Alâeddin Siryanus’u aralarına alıp: “Mevlânâ’ya niçin Tanrı diyorsun” diye başkakıcılıkta bulundular. Alâeddin: “Tanrı sözünden daha yüksek ve ondan daha yüce bir ad

bulmadım ki söyleyeyim. Eğer başka bir şey olsaydı onu da söylerdim” dedi. (*Eflâkî: Age., M.E.B. yay., C. I, s. 267, no. 186*)

Yine bazı menkıbelerde İsa peygambere ait olan mucizelerin Mevlânâ’ya mâl edilmesi, *Ahmed Eflâkî’nin Hıristiyanlığı gayet iyi bilen bir kişi veya muhtedî olduğu kanaatini kuvvetlendirmekte; düpedüz blasphemum olan, İslam’a, akıl ve mantığa aykırılığı apaşıkâr böyle menkıbeleri eserine yazmakla müslümanlıktaki ihlas ve samimiyeti hakkında şimdiye kadar hiçbir şüphenin izhar edilmemiş olması, çok daha büyük soru işaretlerine yolaçmaktadır.* Söz gelişi -yukarıda nakledilen-birden fazla menkıbedeki ölümlerin diriltilmesi ve altı aylık bir bebeğin konuşması gibi:

(Bir gün Mevlânâ medresede konuşurken, bir kadın, koltuğunda bir beşikle gelir. Bebeğin ismi Ârif’tir.) (...) Mevlânâ ona : “Ârif, Allah Allah de” buyurdu. Hemen söylemek ve yaşamak hassasını veren Tanrı’nın dile getirmesiyle, İsa’nın dili fesahatiyle “Allah” demeye başladı. (...) Derler ki beşikte “Allah” dediği vakit altı aylıktı. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 229, no. 6*)

Yukarıda belirtilen ve daha önce takdim edilen “ölülerin diriltilmesi” hakkındaki müteaddit menkıbelerden iki örnek, ehemmiyetine binaen tekrar verilmiştir. Hele 143 no.lu menkıbeyi okuyan veya işiten bir Hıristiyan’ın gözlerini önüne, *İsa peygamber* ve onun dirilttiği *Lazarus* gelmez mi?

(Hamza adında bir neyzen hastalanıp öldü, gömme hazırlıkları yapılırken) Mevlânâ hemen kalkıp neyzenin evine gitti, kapıdan içeri girince “Aziz dost Hamza, kalk” dedi. Hamza “Buyur!” diyerek kalktı ve ney çalmağa başladı. Üç gün, üç gece büyük bir semâ yaptılar. O gün, yüze yakın Rum’lu kâfir Müslüman oldu. Mevlânâ mübarek ayağını evden dışarı atar atmaz neyzen öldü. (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 263, no. 143*)

Yine müritlerden bir derviş öldü. Ölüm haberi Mevlânâ hazretlerine ulaşınca “Niçin daha erken haber vermediniz. Onun ölmesini önlerdim. ‘İş bitti, bütün işler Tanrı’ya döner’ (*Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. I, s. 264, no. 144*)

Bu eserde sık karşılaşılan bir başka husus da, anlatılan ama akıl, mantık ve İslam'la kabili telif olmayan menkıbelere *ex imo corde* inanmayanların dinden çıkacağı, imansız olarak olarak ölecekleri şeklindeki tehditlerdir. Tıpkı *Eflâkî: Age., Hürriyet yay., C. II, s. 264, no. 36*'da belirtildiği gibi:

“ (...) Bizim bu kıssadan hissemiz şudur: Tanrı erleri ile pençeleşmek ve onlara karşı koymak, kendi küçük hali ile gururlanmak ve istiğna göstermek doğru değildir; çünkü mâna yolunda istiğna ve kibirden daha uğursuz bir küfür yoktur. (...) Tanrı erlerinin inayeti olmadan hiç kimsenin o hatalara düşmek tehlikesinden kurtulmak ümidi yoktur. Onların eman ve imanları olmadan hiçbir sâlik imanını kurtarmamıştır.”

Eflâkî, anlattığı bu menkıbelere hiç mantığa vurulmadan, kayıtsız şartsız inanılmasını istemekte ve *ex imo corde*, içten gelme bir doğrulukla inanılmaması ihtimalini en büyük dinî günah, küfür olarak vasıflandırmaktadır:

“Veliler hanedanı hakkında edepsizlik ve küstahlık etmek ne uğursuz bir haldir. Bu gibi edepsizlerin uğursuzluğundan ne şehirler ve dünyalar harabolmuştur” (*Eflâkî: A.g.e., Hürriyet yay., C. II, s. 222-223, no. 30*)

ve:

“Velileri inkâr etmekten daha büyük bir kabahat ve günah yoktur. Her günah affedilir, ancak benden yüz çevirmek günahı affedilmez. Tanrı'nın velilerinden yüz çevirmek, kâfirliğin ta kendisidir” (*Eflâkî: A.g.e., Hürriyet yay., C. II, s. 183-184, no. 17*)

ve dahi:

“Tanrı erlerinden yüz çevirmek onların sözlerine, dediklerine itiraz etmek uğursuz ve çok tehlikelidir.” (*Eflâkî: A.g.e., Hürriyet yay., C. II, s. 338, no. 8*)

ve:

“Din, itikad ve doğruluk ehli nazarında veliyi inkâr eden kâfirdir.” (*Eflâkî: A.g.e., Hürriyet yay., C. II, s. 302- 303, no. 80*)

Şeyhlik, velilik müessesesi hakkında *Franz Babinger*'den naklen *Burhan Oğuz*, şunları yazmaktadır:

Halk, en eski geleneklerine uyarak yine kutlu saydığı şeyhlerin talimat ve irşadlarına daha çok rağbet ediyordu. Osmanlı rivayetlerinin açık tanıklarına göre bütün bu “zındık”ların ne kadar büyük bir nüfuza sahip bulundukları, daha günümüzde bile sırf Şeriat dairesinde bir dinin halk

tabakasına ne kadar az tesir ve hulûl etmiş olduğu sabit olmaktadır. Gerçekten Anadolu daima sayısız bir takım dinî cemaatlara bölünmüş bir ülke olarak kalmıştır.

Biz Anadolu'da İslâmiyetten bahsettiğimiz zaman, aşikârdır ki buradaki din-i Muhammedî, Müslüman camiasına dahil memleketler havzasının hiçbir yerinde görülemeyecek derecede birçok muhtelif tesirlere maruz kalmış ve hiçbir yerde din burada olduğu kadar, binlerce yıllık sayısız bir takım itikad bakiyelerini alıp işlememiştir.

İslâmiyet'in aslî nusus (naslar) ve akaidinin, hiçbir sahada evliyaperestlik hususunda olduğu kadar vasî bir mikyasta sâliklerinin ihtiyacına intibak etmemiş olduğunu temhid (yaymak) ve ispat meziyeti İslâmiyetin kıdemli üstadı Ignaz Goldziher'e aittir. Filvaki mağlûb ve ölmüş dinler bakiyelerinin yine alttan alta canlı bir surette tevarüs edip gitmelerini temin eden sûtire (siper), bilhassa bu olmuştur.

Ancak bu zat, evliyaperestliğe en ziyade hayat kuvvetini isale eden şeyin bilhassa Ali menkabeti olduğunu, çünkü bunun bu bakiyelerin yaşamakta devam etmesini ve İslâmiyete muhalif itikad unsurlarının te'vil ve tahrif edilmesini teshil (kolaşlaştırma) için müsait bir çerçeve teşkil etmekte bulunduğunu tasrih ettiği zaman, bununla sadece herhalde son derecede dikkate şayan bir hakikatı işaret etmiş, fakat daha derin noktalarına dokunmamıştır...

Şu kadar var ki din ve itikad meselelerinde... berhayat bir mürşidin mabud gibi tâzim olunması halinin Şiîliğin imâmperestlik hissiyat ve harekâtıyla pek kolayca telahuk (birbirine katılma) edebileceğine celb-i dikkat etmek isterim... Aliperestlik ise doğrudan doğruya Sûfiliğe intikal ettirir. Binaenaleyh dervişliğin Şiîlikle olan calib-i nazar irtibat ve alâkası kat'iyen tesadüf olamaz.

İşte kökünü şüphesiz İçeri Asya'dan almış olan bu dervişlik Selçuklar zamanından beri Anadolu'nun dinî hayatı için en manidar bir farika (ayırt edici) olmuştur. Bununla birlikte ve bunun sayesinde Buddha (Buddhiliğin Acemistan ve Türkiye'deki İslâmiyyete bilvasıta tesiri ise şimdiye kadar kabul olunduğundan çok kuvvetlidir), Mani, Hristiyan ve daha sair dinlerin tasavvurları yarımada gelmişti; burada ise Bizans Hristiyanlığı İslâmiyetle nevmidâne (ümitsizce) bir harbe tutuşmuş çarpışmakta bulunuyordu. Zarurî bir tarzda bu çeşit çeşit dinî manzumelerden, memleketin muhtelif aksamında her birinin dinî inkişafına nazaran tabiî ayrı bir hususiyet gösteren garip bir halita (alaşım) vücuda gelmiştir...

En çok Farisî olarak yazılmış, bilâhare Türkçe halk kitapları şekline dökülmüş olan bu evliya tarihlerinden Anadolu'da İslâmiyet'in ilk zamanlarına ait canlı ve zengin bir medeniyet tarihi levhası belirmiş ve bunlardan, buradaki eski Hristiyan, hattâ müşrik azizlerinin ne mikyasta Müslüman kisvesinde yaşamış oldukları görülüp anlaşılmış olacaktır. Bir de bu tamamen kabul olunmuş olanlardan mâdâ gerek Anadolu ve gerek Trakya'da daha bir takım "iki taraflı" azizler ve hacetgâhlar da vardır. (Burhan Oğuz: Türk Halk Düşüncesi ve Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri, C. II, s. 279- 280)

Yukarıda da belirtildiği gibi, ehemmiyetine binaen şu soru hep akla gelmektedir:

Eflâkî, sayısı yüz (100) den çok daha fazla olan böyle *blasphematoire* menkıbeleri kitabına yazmakla acaba ne yapmak istemiş olabilir? Bu menkıbeler neden şimdiye kadar kimsenin dikkatini çekmemiş veya rahatsız etmemiştir? Yarım asırdan daha fazla zamandır ihtifaller yapıldığı ve istisnasız hepsinde de Eflâkî'nin bu meşhur eserinden nakiller, iktibaslar yapıldığı halde, bu tebliğde belirtilen *blasphematoire* menkıbeler için neden hiç kimse itiraz sesini yükseltmemiştir?

Böyle menkıbelere inanan biri, İhlas ve Hamd surelerini, hattâ Kur'an'ı ve dahası İslâm'ı inkâr ediyor değil midir? *Blasphemum* eğer bu değilse, nedir?

Nicholson'un "İslam Sufileri" kitabından iktibas edilen iki cümle, bu konuda zihinlerde beliren soru işaretlerine ışık tutucu, hatta cevap verici değerdedir.

-(Müslümanlar) mûtaad ahlâk ölçülerini, ulu kişilere tatbikten kaçınırlar. (*Nicholson: Age., s. 110-111*)

ve:

-Tabiat kanunu fikrinden yoksun bir Müslüman için, kendi tabiriyle, bütün bu hârikulâde olaylar, aynı derecede inandırıcı görünmektedir. (*Nicholson: Age., s. 119*)

Eflâkî'nin menkıbeleri hakkında yapılmış olan bu incelemeden sonra, neler yapılabileceği hakkında ise şunlar söylenebilir:

1. Ya bu eser, İlahiyat Fakültesi veya Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından teşkil olunacak bir komisyonca baştan sona kadar gözden geçirilerek, akıl, mantık ve İslam dinine uymayan, daha doğrusu bunlara aykırı, düpedüz blasphemum ve heresiarque nümunesi olan menkıbeler tek tek belirtilerek yayınlanmalıdır (*Edition critique*).

2. Veya bu eser yine gözden geçirildikten sonra, yukarıda belirtilen akıl, mantık, tıp ve İslama uymayan, birer blaspheme nümunesi olan menkıbeler ayıklandıktan sonra basılmalıdır (*Editio castrate, Editio purgata veya Editio Delphini*)

Ancak tarihî değer taşıyan bir eserin ceffelkalem, bir hamlede “kastre” edilmesinin doğru olmadığını, böyle bir teşebbüse ancak çocuklar için hazırlanacak “sansürlü baskı”da (*Ad usum Delphini*) cevaz verilebileceğini önemle belirtmek gerekir.

Bu son cümleye misal olarak, *Şefik Can*’ın yapmış olduğu Mesnevi tercümesi gösterilebilir.

Bu tercümede, Eflâkî’nin Mevlânâ’nın ölümünden seksen sonra onun hakkında yazdığı ve makalemize konu olan eserinde anlattığı gibi Mevlânâ ve çevresi hakkında **rivayet edilen** menkıbeler değil; **bizzat Mevlânâ’ya ait** olduğu bütün ilim çevrelerinde tartışmasız kabul edilen Mesnevî’indeki bazı hikâyeler sansür edilmiş, böylece eserin bütünlüğü bozulmuştur.

Mevlânâ için gösterilen aşırı sevginin tezahürü olan böyle bir hareketin, bir terbiye ve ahlak âbidesi olarak tanınan Mevlânâ’ya karşı işlenmesi; kraldan daha fazla kralcı olmakla açıklanmazsa, başka neyle izah edilebilir?

Bu kabil davranışlar mütercimim, Mevlânâ’yı terbiye ve ahlak açısından, en hafif ifadeyle zımnen yetersiz, hafif veya düşük bulduğunu intac ettirmez mi?

Bundan dolayı, bir müellifin izni olmaksızın, eserinde bu kabil tasarruflarda bulunmak, kat’iyyen ilmî ve etik bir davranış tarzı değildir. Yedi asır evvel yaşamış olan Mevlânâ’nın eseri Mesnevî söz konusu olunca, ancak çocuklar için hazırlanacak baskılarda böyle bir davranışın mazur görülebileceğini önemle belirtmek gerekir.

Menkıbelerin enine boyuna incelenmesi ve tartışılmasının sadece ilmî bir tavır olduğu, bunun kimseyi küçük düşürmek veya hatırasına saygısızlık göstermek gibi algılanmaması gerektiği önemle vurgulanırken;

hiç de ilmî bir tavır olmayan tenkide tahammülsüzlük üzerinde durmak bile gerekmez.

Avrupa’da hagiografik eserlerin günümüzde kolayca elde edilen ve hepsi de akıl ve mantık süzgecinden geçirilmiş çok sayıda tenkidli nüshaları (editions critiques) bulunurken, Eflakî’nin bu ünlü eserine acaba ne zaman sıra gelecektir?

Gerek Eflâkî (14.yy.)’nin , gerekse Molla Abdurrahman Camî (15. yy.) ve Kuşeyrî (11. yy.)’nin hagiografik eserlerinde sık rastlanan bu hususlar, böyle menkıbeler karşısında akıl ve mantığını kullanan, temel İslamî bilgileriyle kıyas yaparak şüphesini izhar eden, inanmayan genç neslin, dine daha mesafeli durması veya İslam’a soğuk bakmasının sebepleri arasında değil midir?

Her türlü peşin hükümden uzak ve tarafsız gözle bakanların, bir kısmı bu bahsin başlarında da belirtilen aşağıdaki hususlarda dikkatlerinin çekileceği gayet tabiidir.

Gerek Eflâkî’nin Âriflerin Menkıbeleri isimli eseri ve gerekse yukarıda isimlerinden bahsedilen hagiografik eserleri dikkatle okuyan her ehli kitap, mukaddes kitabında anlatılan meselleri görür gibi olmakta; bu eserlerde âdeta Kitab-ı Mukaddesin Ortaçağdaki yorumuyla karşılaşmaktadır:

Izdırıp çekmenin özendirilmesi, bedeni harab etmeden âbâd olunamayacağına inanma, dünya nimetlerine sırt çevirme, nefsin isteklerine karşı şiddetli muhalefet, dahası nefsi mutlaka katli gereken bir düşman gibi görme, tövbe diye bir müessesenin varlığından habersiz görünerek devamlı nefsini levmetme, hattâ günahı gördü veya işledi diyerek kendi gözünü bizzat kendi elleriyle çıkarma veya elini ampute etme, le peche original’i hatırlatır tarzda devamlı bir günahkârlık ve suçluluk duygusunun telkini, bu dünyayı ihmal ederek öbür dünyaya ve ölüme karşı âdeta marazî bir ilgi hattâ muhabbet besleme (ölüm gecesinin şeb-i arus= gerdek gecesini olarak görülmesini hatırlayınız), menkıbeleri anlatılan kişilerin her türlü günahattan âzâde ve Cennet’e girmeleri muhakkak olan insanüstü varlıklar gibi takdimi, Allah’a ulaşma veya Cennet’e girmek için Aziz ve Azizeler nev’inden aracılardan ihdası, namaz ve oruç gibi farz olan ibadetlerde bile aşırılığı, uykusuzluğu tervic, terğib ve teşvik ederek bedeni zayıf düşürme, düşmana karşı cihad emrini görmezden gelip en büyük cihadın nefse karşı olduğunu iddia ederek bütün ilgi sahasını bir seccade ile sınırlama ve sosyal hayattan

koparak uzleti tercih etme; inziva, uzlet ve tecerrüdü alenen ve zimnen teşvik ederek sâlikleri sosyal hayattan uzaklaştırma, hayatı sevk ve idare etmede en önemli güç kaynaklarından biri olan, hattâ hayatın motor gücünü teşkil eden libidoyu , cinsî enerjiyi görmezden gelerek veya tam aksine onu ters yüz ve tepetaklak ederek, inhırafa uğratıp Tanrı'nın genç bir kadın (Ahmed Eflâkî'nin mezkûr eserindeki gibi) veya er-Rahim isminden hareketle ferç veya uterus şeklinde görüldüğünün beyanı (Muhyiddin-i Arabî'den nakledildiği gibi); bunlara ilaveten ölümlerin diriltilmesi; gaibi Allah'tan başkasının bilemeyeceği, yalnız O'na kulluk edilip yalnız O'ndan yardım dileneceği inancını yıkan ve yok eden, araçlardan medet ummayı teşvik eden menkıbeler; reel üstü veya dışı mucizelerle dolu bir hayat, henüz beşikteki bebeğin konuşması,... gibi.

Izdırıp çekmenin bu derece tervic, tergib, teşvik, hattâ tebcil ve takdis edilmesi, judeo-kretien inancında önemli bir yeri bulunan Üçüncü Saltanat günlerinin bir an evvel gelmesi için gerekli olan şartlardan biri değil midir?

Bu durumda yukarıda verilen çok sayıdaki örneklere bakarak, şu sorular devamlı olarak akla gelmektedir:

Acaba Ahmed Eflâkî'nin kaydettiği bu menkıbeler hakkında sadece *literal* yorumlarla yetinmek mi gerekir; bu metinlerde *interpolasyon* ihtimalinden şüphe mi edilmelidir, *lapsus calami* diyerek *blasfematuar* metinleri görmezden mi gelmelidir? Yoksa bu metinleri *N.L. (non liquet: sarih değil)* ve *hiperbolik* kabul edip, -şimdiye kadar yapıldığı gibi- üzerinde hiç durmamak ve mantık yürütmemek, tıpkı *kredo* misali bunları, *ex imo corde* olarak, *loci theologici* kabul edip geçmek mi daha uygun davranış olacaktır?

KAYNAKÇA

Ahmed Eflâkî : Büyük Larousse, C. VII, s. 3535, Milliyet Gazetecilik A. Ş., Levent/İstanbul.

Ahmed Eflâkî (Çev. Tahsin Yazıcı): Âriflerin Menkıbeleri. C. I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964.

Ahmed Eflâkî (Çev. Tahsin Yazıcı): Âriflerin Menkıbeleri. C. I-II, Hürriyet Yay., Ankara, 1973.

Aydın, Erdem: Dünya ve Türk Tıp Tarihi. Güneş Kitabevi Ltd. Şti.,

Ankara, 2006.

Babacan, İsrail: Fars Edebiyatı Tarihlerinde Mevlânâ, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri, 25- 28 Mayıs 2006, Çanakkale.

De Vitray- Meyerovitch, Eva (Çev. Abdullah Öztürk, Melek Öztürk): Tarih Öncesinden Osmanlı Dönemine Kadar Konya Hz. Mevlânâ ve Semâ. T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayın No: 23, Konya, 2003.

De Vitray- Meyerovitch, Eva (Çev. Cemal Aydın): İslam'ın Gülüyüzü. Şule Yay., İstanbul, 2005.

De Vitray- Meyerovitch, Eva (Çev. Mehmet Aydın): Fransızca Mesnevî Tercümesinin Mukaddimesi Mutlak'ın (Allah'ın) Aranışı. Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi Mevlânâ Özel Sayısı, Konya, 2007/3.

Mehmed Zıllî oğlu Evliya Çelebi (Sadeleştirenler: Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş): Evliya Çelebi Seyahatnamesi. C. I-X, Üçdal Neşr., İstanbul, 1986.

Nicholson, Reynold A.: İslâm Sûfleri (The Mystics of İslam). (Terc. Mehmet Dağ ve ark.) Kültür Bakanlığı Yay. No: 262, Ankara, 1978.

Oğuz, Burhan: Türkiye Halkının Kültür Kökenleri. Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay., C. I-VI, İstanbul, 2001- 2006.

Oğuz, Burhan: Türk Halk Düşüncesi ve Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri. C. I-III, Simurg Yay., İstanbul, 1997.

Ripka, Jan: Tarih-i Edebiyat-ı İran, (Farsça'ya çev.): İsâ Şebâbî, Tahran, 1381/2002.

Riyâhî, Muhammed Emin: Zebân ve Edeb-i Farsî Der Kalemrev-i Osmanî, Tahran, 1369/1990.

Schimmel, Annemarie: Mevlânâ Celaleddin Rumî'nin Şark ve Garbta Tesirleri, Ankara, 1963.

Tekin, Mustafa: Mevlânâ Bibliyografyası, Tasavvuf Dergisi Mevlânâ Özel Sayısı, No: 14, Ankara, 2005.

Uğuzman, Tülay: Ahmet Eflâkî'nin “Âriflerin Menkıbeleri” Adlı Eserinde Türk Töresi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri, 25- 28 Mayıs 2006, Çanakkale.

Yalçın, Soner: Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı Efendi-2. Doğan Ofset Matb. A.Ş., İstanbul, 2006.

Yazıcı, Tahsin: Semâ. İslam Ansiklopedisi, MEB Yay., C.X, p. 465, İstanbul, 1988.

Yöndemli, Fuat: Mevlevîlikde Semâ Eğitimi ve Başdönmesiyle İlgisi. Gözden Geçirilmiş ve İlaveli 2. Bs., AYK, Atatürk Kültür Merkezi Başk., Yay. No: 307, Ankara, 2004.

Yöndemli, Fuat: Ahmed Eflâkî'nin "Menakıb-ül Ârifin" Eserinin Güvenilirliği .Bölüm: I, Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, 4, 29- 67, Konya, 2007.

PANEL/КРУГЛЫЙ СТОЛ

**İSLAM KÜLTÜRÜNDE DİĞER DİNLERLE
BİR ARADA YAŞAMA HOŞGÖRÜSÜ**

**THE TOLERANCE FOR LIVING TOGETHER WITH OTHER
RELIGIONS IN ISLAMIC CULTURE**

**ТОЛЕРАНТНОСТЬ МУСУЛЬМАНСКОЙ КУЛЬТУРЫ ПО
ОТНОШЕНИЮ К ДРУГИМ РЕЛИГИЯМ**

Panel Başkanı/Chair of Panel/Председатель:

Prof. Dr. Hasan ONAT-TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

Panelist/Panel Member/Докладчик:

Prof. Dr. Nesimi YAZICI-TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR-TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

Prof. Dr. İ. Hakkı ÜNAL-TÜRKİYE/ТУРЦИЯ